

การต่อสู้ทางการเมืองโดยอาศัยแนวความคิดหรือนโยบายชาตินิยม

สภาพโดยทั่วไป

อุดมการณ์หรือแนวความคิดชาตินิยมได้เกิดขึ้นในสังคมไทยมาตั้งแต่ก่อนเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 และก็ได้มีลักษณะที่เป็นรูปธรรมมากขึ้นตามลำดับ โดยเฉพาะในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้มีการเน้นถึงอุดมการณ์ชาตินิยมอย่างเห็นได้ชัด เช่น บทละครปลุกใจต่าง ๆ ตลอดจนการแสดงความคิดเห็นในคำนำต่าง ๆ เป็นต้น

ปัญหาของประเทศไทยในช่วงสมัยนั้นมีอยู่มากมายโดยเฉพาะปัญหาของการแทรกแซงจากต่างประเทศโดยบรรดาชาติมหาอำนาจจากตะวันตกไม่ว่าจะเป็นอังกฤษหรือฝรั่งเศส ซึ่งเกิดขึ้นมาตั้งแต่ในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และปัญหาต่าง ๆ ที่ชาติตะวันตกได้สร้างให้แก่ประเทศไทยคือปัญหาการค้าอาณานิคม จนทำให้ประเทศไทยต้องสูญเสียผลประโยชน์ในคำนำต่าง ๆ เป็นจำนวนมากมหาศาล ซึ่งสิ่งหนึ่งที่มองเห็นได้ชัดคือการตกอยู่ภายใต้ขอบังคับของสิทธิสภาพนอกอาณาเขต อันทำให้ประเทศต้องตกอยู่ภายใต้สภาวะที่เสียเปรียบเป็นอย่างมาก

แนวความคิดหรืออุดมการณ์ชาตินิยมได้เกิดขึ้นภายในหมู่ปัญญาชนในทุก ๆ ฝ่าย แต่ทั้งนี้ต่าง ก็มีแนวความคิดที่แตกต่างกันในคำนำของการปฏิบัติ เช่น ฝ่ายที่มีความนิยมชมชอบในวิธีการของระบอบประชาธิปไตยก็ดำเนินการไปทางหนึ่ง ฝ่ายที่นิยมชมชอบในระบอบเผด็จการก็มีวิถีทางอีกแบบหนึ่ง แต่สิ่งหนึ่งที่คล้ายคลึงกันก็คือเป้าหมายที่จะทำให้ประเทศสามารถรอดพ้นภัยอันตรายต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นนั่นเอง

จากการศึกษาในบทที่ 2 ทำให้พบว่า ปัจจัยพื้นฐานที่สำคัญอันก่อให้เกิดฐานสนับสนุนหรือนำมาซึ่งอำนาจและบทบาททางการเมืองของ คร. ปรีดี นั้นมีผลมาจากพื้นฐานแนวความคิดตั้งแต่ในช่วงวัยเยาว์ไม่ว่าจะเป็นปัญหาในเรื่องของชนชั้น ปัญหาพื้นฐานที่เป็นปัญหาของชนส่วนใหญ่ตลอดจนความต้องการที่จะทำให้ประเทศหรือสังคมของคนมีการพัฒนาและเจริญทัดเทียมอารยประเทศ ผสมผสานกับวุฒิภาวะและวิชาความรู้ที่ได้รับมาจึงทำให้

สามารถก้าวเข้ามามีบทบาททางการเมือง โดยได้รับฐานสนับสนุนจากปัญญาชนเป็นหลัก

การศึกษาในบทนี้จะไม่ศึกษาว่า คร.ปรีดีมีพื้นฐานแนวความคิดเกี่ยวกับอุดมการณ์ชาตินิยมอย่างไรแบบละเอียดลึกซึ้ง ทั้งนี้เพราะจุดมุ่งหมายของการศึกษานี้ มุ่งที่จะศึกษาจากผลงานที่ท่านได้ดำเนินการภายหลังที่ท่านได้เข้ามามีบทบาททางการเมืองอย่างเต็มที่ กล่าวคือ ตั้งแต่การเปลี่ยนแปลงการปกครองปี พ.ศ. 2475 ด้วยเหตุที่ว่าการศึกษาที่มุ่งที่จะหาคำตอบในแง่ของการดำเนินกลยุทธ์ทางการเมืองของ คร.ปรีดี ในฐานะที่เป็นผู้นำพลเรือนที่สามารถก้าวเข้ามามีบทบาทโดดเด่นทางการเมือง โดยอาจจะกล่าวได้ว่า ในช่วงปี พ.ศ. 2475-2490 นั้น นักการเมืองที่โดดเด่นที่สุดก็มีเพียง 2 ท่านคือ คร.ปรีดี พนมยงค์ และ จอมพล ป. พิบูลสงคราม เท่านั้น ที่ช่วงชิงอำนาจกันมาตลอด

แม้ว่าทั้ง คร.ปรีดี และจอมพล ป. พิบูลสงคราม จะกลายเป็นคู่ต่อสู้ทางการเมืองในยุคต่อมาก็ตาม แต่ก็ได้เห็นได้ว่าในช่วงแรกที่ก่อตั้งคณะราษฎรเพื่อทำการเปลี่ยนแปลงการปกครองนั้น อุดมการณ์ชาตินิยมของนักการเมืองทั้งสอง รวมทั้งคณะราษฎร โดยส่วนใหญ่ก็คือต้องการให้ประเทศได้รับการพัฒนาและมีระบอบการปกครองแบบประชาธิปไตย โดยมีพระมหากษัตริย์อยู่ภายใต้รัฐธรรมนูญ เพื่อที่จะได้เจริญทัดเทียมกับอารยประเทศ แต่เนื่องจากในสมัยหลังจากที่คณะราษฎรสามารถทำการเปลี่ยนแปลงการปกครองจากรบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์มาสู่ระบอบประชาธิปไตยได้เป็นผลสำเร็จแล้ว จึง

ทำให้ กล่าวได้ว่าแนวความคิดหรืออุดมการณ์ชาตินิยมของนักการเมืองสองท่านนี้ก็แตกต่างกันออกไป ซึ่งก็เป็นการบังคับพลิกแพลง (Manipulate) ทรัพยากรทางการเมืองที่แตกต่างกันโดยเจตนาในแง่ของอุดมการณ์ชาตินิยมแล้ว แนวทางของ คร.ปรีดี มีความถูกต้องและได้รับความสนับสนุนมากกว่าอีกฝ่ายหนึ่ง ดังจะพบว่านโยบายเกี่ยวกับสงครามโลกครั้งที่ 2 ของจอมพล ป. มีความผิดพลาดและเกิดปัญหาความชอบธรรมทางการเมือง

การดำเนินการทางการเมืองโดยใช้แนวความคิดหรืออุดมการณ์ชาตินิยมของ คร.ปรีดีนั้นที่เห็นได้ชัดก็คือการดำเนินการในต่างประเทศ เช่น การจัดตั้งขบวนการเสรีไทยเพื่อต่อสู้กับประเทศญี่ปุ่นในสมัยสงครามโลกครั้งที่ 2 เพื่อที่จะพลัดสถานะจากประเทศผู้แพ้สงครามมาเป็นประเทศในกลุ่มที่ชนะสงคราม ซึ่งทำให้บทบาทและฐานะทางการเมืองของท่าน คร.ปรีดี โดดเด่นขึ้น ภายหลังจากตกต่ำลงอันเนื่องมาจากเรื่องเค้าโครงเศรษฐกิจแห่งชาติ และจากบทบาทของผู้นำ ขบวนการเสรีไทยนั่นเอง ที่

ได้กลายเป็นปัจจัยหนึ่งที่มีส่วนทำให้ คร. ปรีดี และผู้นำฝ่ายพลเรือนสามารถโค่นล้มอำนาจทางการเมืองของจอมพล ป. ได้เป็นผลสำเร็จในปี พ.ศ. 2487

นับตั้งแต่ คร. ปรีดี ได้มีบทบาททางการเมืองตั้งแต่ปี พ.ศ. 2475 แล้ว จะพบว่าท่านได้ดำเนินการในเรื่องของเรื่องชาตินิยมทั้งด้านการเมือง (ระหว่างประเทศ) และทางเศรษฐกิจ แต่เนื่องจากความสำเร็จอันยิ่งใหญ่ในฐานะผู้นำขบวนการเสรีไทย ทำให้ชื่อเสียงของท่านเป็นที่แพร่หลาย และได้บังผลงานการดำเนินการทางการเมืองแบบชาตินิยมในค่านอื่น ๆ ของท่านไปโดยปริยาย

การศึกษาในบทนี้แม้ว่าจะเน้นในเรื่องของการดำเนินการตามแนวทางการเมืองแบบชาตินิยม โดยเฉพาะเรื่องการจัดตั้งขบวนการเสรีไทยในสมัยสงครามโลกครั้งที่ 2 ก็ตามที แต่ก็จะต้องกล่าวถึงการดำเนินการในค่านอื่น ดังจะเห็นได้ว่า ในค่านของสิทธิในด้านการต่างประเทศซึ่งประเทศไทยได้ตกอยู่ในสภาวะที่เสียเปรียบในเรื่องของสิทธิต่าง ๆ เช่น สิทธิสภาพนอกอาณาเขต สนธิสัญญาทางการค้า ที่มีต่อประเทศต่าง ๆ เป็นต้นนั้น คร. ปรีดี เป็นผู้ที่ดำเนินการแก้ไขข้อเสียเปรียบต่าง ๆ เหล่านี้เป็นผลสำเร็จ แต่ผลงานเหล่านี้ไม่ได้เป็นที่เปิดเผยเท่าที่ควร ซึ่งผลงานเหล่านี้ท่านได้ดำเนินการภายในช่วงปี พ.ศ. 2479-2481 ในฐานะของรัฐมนตรีร่วมรัฐบาล (พ.อ. พระยาพหลพลพยุหเสนา)

ในค่านเศรษฐกิจนั้น คร. ปรีดี จักได้ว่าเป็นนักชาตินิยมคนสำคัญเช่นกัน กล่าวคือ การจัดตั้งธนาคารแห่งชาติ ตลอดจนการแสดงความคิดเห็นต่าง ๆ ก็เป็นเรื่องพิสูจน์ถึงความค่านเป็นนักชาตินิยมของท่านได้เป็นอย่างดี ซึ่งก่อนที่จะได้ศึกษาถึงความค่านเป็นนักชาตินิยมในเรื่องของการจัดตั้งขบวนการเสรีไทยอันนำมาซึ่งอำนาจและบทบาททางการเมืองของท่านนั้น ก็ควรที่จะได้ศึกษาถึงแนวทางการปฏิบัติในเรื่องของชาตินิยมในค่านอื่น ๆ ของท่าน ซึ่งจะได้อธิบายในโอกาสต่อไป

1. การสั่งสมขบวนการและอำนาจทางการเมืองในฐานะของรัฐมนตรีร่วมรัฐบาล

เมื่อจะกล่าวถึงการยกเลิกและแก้ไขสนธิสัญญาสิทธิสภาพนอกอาณาเขตและสนธิสัญญาที่ไม่เป็นธรรมฉบับต่าง ๆ ที่ประเทศไทยได้ทำเอาไว้กับบรรดาประเทศต่าง ๆ ซึ่ง คร. ปรีดี เป็นผู้ดำเนินการนั้น ก่อนอื่นควรจะศึกษาถึงจุดยืนหรือแนวความคิดของ คร. ปรีดี อีกครั้งในเรื่องของสิทธิสภาพนอกอาณาเขตซึ่ง คร. ปรีดี กล่าวเอาไว้ว่า

2. คนสัญชาติในบังคับต่างประเทศที่มีสัญชาติไม่เสมอภาคกับสยามนั้นมีสิทธิพิเศษในทางอาญาและแพ่งคือ ถ้าทำผิดในทางแพ่งหรืออาญา ศาลยุติธรรมไม่มีอำนาจชำระผู้เสียหายและอัยการต้องฟ้องผู้กระทำผิดคนต่อศาลกลางสุดของชาติต่างประเทศนั้น ๆ นอกจากชาวยุโรปและชาวญี่ปุ่นแล้ว มีชาวเอเชียแห่งอาณานิคมของฝรั่งเศสโคลีทธิพิเศษเช่นนั้น ส่วนคนจีนหลายคนเห็นว่าโคประโยชน์จากการเป็นคนในบังคับต่างประเทศนั้นควย เพราะโคประโยชน์ที่กดสุดบางประเทศให้ความคุ้มครองในการทำผิดกฎหมายไทย คือเมื่อตำรวจไทยจับตัวโคส่งอัยการที่ฟ้องต่อศาลกลางสุด แดงสุดหลายคนก็ตัดสินใจเข้าข้างคนในบังคับของตน (20 : 39-40)

แนวความคิดดังกล่าวเป็นสิ่งที คร.ปรีดี ใ้รับมาตั้งแต่สมัยเป็นนักเรียนกฎหมายกระทรวงยุติธรรมและก็ได้มีนอยู่ตลอดเวลาถึงที่ทานไ้กล่าวว่

"ผมไ้กล่าวแล้วถึงสภาพสังคมไทยที่ผมประสบพบเห็นแก่ตนเองว่ ราษฎรไ้มีความอึดคักคักสนุในทางเศรษฐกิจและไม่มีสิทธิเสรีภาพกับเสมอภาคในทางการเมืองอีกถึง คุกอยู่ภายใต้อิทธิพลและอำนาจของหลายประเทศทุนนิยม ผมมีความคิดก่อนทีไ้มาศึกษาในฝรั่งเศสแล้วว่จะต้องคนควศึกษาเพิ่มเติมวามีวิธีทีจะทำให้ความเป็นอยู่ของราษฎรดีขึ้น (20 : 51)

ยิ่งไปกว่านั้น ในคำประกาศของคณะราษฎร ซึ่ง คร.ปรีดีเป็นผู้เขียนขึ้นก็ยงไ้ระบุถึงแนวความคิดนิยมเอาไว้ว่ในหลัก 6 ประการว่ "จะต้องรักษาความเป็นเอกราชในทางการเมือง การศาล ในทางเศรษฐกิจ ฯลฯ ของประเทศไว้ว่ให้มันคงทีเทจกับเป็นการยืนยันแนวความคิดของท่านอย่าง เคนช้คขึ้นอีก

อย่างไรก็ค การแสดงออกในค่านการแถลงนโยบายก็ไ้ทำให้แนวความคิดดังกล่าวมีความเป็นรูปธรรมมากยิ่งขึ้น ดังนั้น ความเป็นรูปธรรมในเรื่องนี้ไ้ปรากฏขึ้นภายหลังทีทานไ้ดำรงตำแหน่งรัฐมนตรีว่การกระทรวงการต่างประเทศ (พ.ศ. 2479-2481) โดยทีทานไ้กล่าวถึงวิเทโศบายของสยามว่

"ในเรื่องนโยบายระหว่างประเทศ รัฐบาลสยามยอมปรารถนาไ้จะพุงเกเดียวสัมพันธ์ไมตรีระหว่างสยามกับต่างประเทศทีมีความเกี่ยวกันกับประเทศเอาไว้ว่ให้สม่าเสมอควความระมัดระวังยิ่ง หลายปีมาแล้วสยามไ้ทำการปฏิวัติเปลี่ยนแปลงรูปใหม่โดยยึดเอานโยบายนี้เป็นหลักสำคัญ เห็นควรจะต้องเนนกล่าวให้ช้คอีกว่ การปฏิวัติการปกครองของสยามไ้ไ้หมายความว่า จะปล้กตัวละทิ้งไปจากนโยบายมิตรภาพระหว่างประเทศอันต้อง ควยกาลสมัยนี้เสีย...

ในระหว่างที่ก้าวผ่านไปตลอดหัวข้องาน เมืองอันสำคัญนี้ ไทยต้องเผชิญกับงานอันมโหฬารและสำคัญยิ่ง ในอันที่จะกระทำให้งานเกิดการจัดตั้งโครงการที่เหมาะสมในคานต่าง ๆ ของชีวิตแห่งชาติตลอดจนในการส่งเสริมความก้าวหน้าทางการเมือง โภคกิจ และประชาคมแห่งชาติ พร้อมด้วยการขยายตัวอย่างกว้างขวางมากกว่าเดิมของความคิดค้นในเรื่องประชาชาติตลอดจนการปรับปรุงความเข้าใจระหว่างประเทศไทยใหม่ ไคมองหามิตรภาพ ความรู้สึกที่ดีและการช่วยเหลือร่วมมือระหว่างประเทศทั่วโลกอย่างสนใจยิ่งกว่าแต่ก่อน นโยบายประชาชาติของไทยจะบริหารออกไปในวิธีอันรวมแนวเดียวกับประเทศที่ก้าวหน้าทั้งหลาย กล่าวคือ จะบริหารเพื่อผลประโยชน์ของประเทศของคนไทย แต่เรื่องวิเทโศบายรัฐบาลไทยจะพยายามอย่างที่สุดกำลังเสมอที่จะสร้างความสัมพันธ์แห่งสันติสุข แห่งความรู้สึกอันดีและผลประโยชน์ร่วมกันให้เกิดแก่ท่ามกลางประชาชาติต่าง ๆ ของโลก

รัฐบาลไทยยอมรับอย่างเต็มเปี่ยมถึงฐานะของไทย ในทางหลักเกณฑ์ของภูมิศาสตร์และการเมืองในละแวกโลกแถบนี้และทฤษฎีของเราก็คือ การอุมชูมิตรภาพอันสม่ำเสมอ ไร้ความลำเอียงในเรื่องการติดต่อสัมพันธ์กับประชาชาติต่างประเทศทั้งหมด ในหลักเกณฑ์เหล่านั้นไทยไม่ลำเอียงและจะไม่ลำเอียงรักประชาชาติใดประเทศใดโดยเฉพาะไม่ และจะไม่อนุญาตยืมสิทธิและความใดเปรียบใด ๆ แก่ประชาชาติหนึ่ง โดยที่กระทำให้เกิดความเสียหายแก่อีกประชาชาติหนึ่ง รัฐบาลไทยและราษฎรชาวไทยจะให้ความคุ้มครองและการปฏิบัติแก่ชาวต่างประเทศที่อาศัยอยู่ในประเทศหรือมีผลประโยชน์อยู่ในประเทศโดยเที่ยงธรรม"

(19 : 467-469)

วิเทโศบายของ คร. ปรีดีในฐานะรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการต่างประเทศนั้น ถือได้ว่าเป็นการเริ่มต้นหรือการปูพื้นฐานสำหรับการดำเนินการยกเลิกสิทธิสภาพนอกอาณาเขต และสนธิสัญญาที่ไม่เป็นธรรมต่าง ๆ ทั้งนี้เพราะการที่ท่านเป็นนักกฎหมายจึงทำให้เห็นถึงความสำคัญถึงการจัดทำและเผยแพร่วิเทโศบาย เพื่อประโยชน์ในการนำเอาไปเป็นเครื่องอ้างความชอบธรรมในการเจรจายกเลิกสนธิสัญญาต่าง ๆ โดยอ้างหลักฐานที่เป็นลายลักษณ์อักษรที่มีลักษณะ เป็นที่ยอมรับของสากลทั่วไปที่ยึดถือในเรื่องของ เอกราชอธิปไตยของชาติและสันติภาพซึ่ง เป็นการดำเนินการในคานการต่างประเทศ

ผลงานในคานต่างประเทศซึ่ง เป็นผลมาจากแนวความคิดหรืออุดมการณ์ชาตินิยมที่ คร. ปรีดี ได้ดำเนินการนั้นมีมากมายทั้งการแก้ไขสนธิสัญญาสิทธิสภาพนอกอาณาเขต ในขณะที่เดียวกันก็สร้างสัมพันธ์ไมตรีใหม่บนพื้นฐานของ เอกราชและความเท่าเทียมกัน

ทั้งนี้เพราะสนธิสัญญาเดิมนั้นได้จำกัดเสรีภาพ ตลอดจนกระทบกระเทือนถึงเอกราชและอธิปไตยของชาติไม่ว่าจะเป็นในเรื่องของการศาลที่ระบุให้ต่างประเทศมีสิทธิถอนคดีได้ จนกว่าจะออกประมวลกฎหมายครบถ้วนแล้วเป็นเวลา 5 ปี ในเรื่องของการเก็บภาษีอากร ประเทศไทยก็ตกอยู่ในสภาพเสียเปรียบกล่าวคือ ไทยไม่สามารถเก็บภาษีอากรสินค้าประเภทและยังต้องคืนอากรในกรณีที่น่าสินค้ากลับไป นอกจากนี้ยังเสียเปรียบในสถานะที่ต้องยอมให้บุตรหลานของชาวยุโรปและเอเชียที่เกิดในไทยจากคนสัญชาติอังกฤษและฝรั่งเศสสามารถจดทะเบียนเป็นคนสัญชาติอังกฤษและฝรั่งเศส ตลอดจนรวมไปถึงการกีดกันและจำกัดในก้านนโยบาย เช่น ห้ามผูกขาดกิจการใด ๆ หรือห้ามเรียกร้องเพื่อการทหาร ฯลฯ (19 : 471)

ผลงานดังกล่าวนับได้ว่าเป็นการสร้างควมนิยมและความสนับสนุนในทางก้านการเมืองแก่ คร.ปรีดี ได้เป็นอย่างมากแต่เนื่องจากในขณะนั้นยังคงอยู่ในช่วงสมัยที่ คร.ปรีดี ได้ถูกจำกัดอำนาจลงหรืออาจกล่าวได้ว่าถูก ลบบทบาทลง อันเนื่องมาจากปัญหาของเค้าโครงเศรษฐกิจแห่งชาติ จึงทำให้ผลงานในครั้งไม่ได้มีประโยชน์ในทางการเมืองในแง่ของการสร้างอิทธิพลหรืออำนาจทางการเมืองเท่าที่ควร ทั้งนี้เพราะทรัพยากรทางการเมืองและอำนาจทางการเมืองเกือบทั้งหมดนั้นอยู่ภายใต้การควบคุมของรัฐบาลทหารภายใต้การนำของ จอมพล ป. พิบูลสงคราม ซึ่งเป็นคู่ต่อสู้ทางการเมืองที่สำคัญที่สุดของ คร.ปรีดี นั่นเอง

กล่าวโดยสรุปก็คือ แม้ว่า คร.ปรีดีจะได้ดำเนินการตามแนวทางชาตินิยม (ในค่านต่างประเทศ) ประสบ ผลสำเร็จมากเพียงใดก็ตามที่ แต่การที่ในช่วงสมัยนั้น (พ.ศ. 2479-2481) อิทธิพลและอำนาจทางการเมืองของท่านได้ถูกจำกัดและลดลงจนอยู่ในขอบเขตจำกัดอันเนื่องมาจากเรื่องเค้าโครงเศรษฐกิจ ซึ่งเป็นข้ออ้างทางการเมืองในการกำจัดศัตรูทางการเมืองภายในคณะราษฎร (โดยเฉพาะฝ่ายที่ยังคงจงรักภักดีต่อสถาบันกษัตริย์) แต่ในที่สุดความแตกแยกในครั้งนั้นก็ได้นำมาซึ่งความโคกเค้นและการก้าวขึ้นสู่อำนาจทางการเมืองของจอมพล ป. พิบูลสงคราม ซึ่งสามารถควบคุมอำนาจทางการเมืองไว้ได้ตั้งแต่กรณีกบฏวรวงศ์เป็นต้นมา จึงทำให้ผลงานของ คร.ปรีดี ในค่านนี้ไม่บังเกิดผลในทางการเมืองต่อท่านในขณะนั้นมากเท่าใดนัก (ถ้ามองในแง่ของการช่วงชิงอำนาจทางการเมืองกลับคืนมา) ทั้งนี้เพราะผู้ที่สามารถบังคับหรือหลอกลวง (Manipulate)

สถานการณ์และยี่ค่านาจทางการเมืองในขณะนั้นได้ก็กว่าก็คือ จอมพล ป. พิบูลสงคราม
 นั้นเอง

2. การดำเนินนโยบายชาตินิยมทาง เศรษฐกิจในฐานะรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการคลัง

การดำเนินการในทางการเมืองแบบชาตินิยม(ในทาง เศรษฐกิจ)นั้น กล่าวได้
 ว่าเกิดขึ้นมาตั้งแต่ก่อนการเปลี่ยนแปลงการปกครองแล้วดังจะเห็นได้จากคำชี้แจงของ
 ดร.ปรีดี กังนี้

ข. เอกราชในทางเศรษฐกิจ
 เมื่อจัดทำสิ่งที่จะอุปโภคบริโภคและสิ่งจำเป็นแห่งการที่จะดำรงชีวิตได้เองและ
 รัฐบาลควบคุมการกวดราคาหรือขึ้นราคา โดยที่เอกชนใดทำเล่นตามชอบใจใน
 เวลานี้ได้แล้ว เราก็ยอมเป็นเอกราชไม่ต้องถูกบีบบังคับหรือกดขี่จากผู้อื่นในทาง
 เศรษฐกิจ ตราบใดที่เอกชนยังดำรงตนอยู่แล้ว ตราบนั้นเราจะสลัดจาก
 แอภแห่งความกดขี่ในทาง เศรษฐกิจไม่ได (37 : 230)

หลักการดังกล่าวนี้เป็นแนวความคิดชาตินิยมทาง เศรษฐกิจที่ปรากฏในเค้าโครง
 เศรษฐกิจของ ดร.ปรีดี พนมยงค์ อันสะท้อนให้เห็นถึงแนวความคิดชาตินิยมในทาง เศรษฐกิจ
 ซึ่งในช่วงยุคสมัยของท่านนั้นผลสำเร็จที่ท่านสามารถทำให้เกิดเป็นรูปธรรมได้ก็คือการจัดตั้ง
 ธนาคารแห่งชาติขึ้น

การดำเนินการในทางเศรษฐกิจตามแนวนโยบายชาตินิยมของ ดร.ปรีดี นั้น เกิด
 เป็นรูปเป็นร่างขึ้นเมื่อท่านดำรงตำแหน่งรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการคลังเมื่อวันที่ 25
 ธันวาคม 2481 แต่อย่างไรก็ตามผลสำเร็จของการดำเนินการทาง เศรษฐกิจในค้านต่าง ๆ
 คงจะไม่บรรลุผลสำเร็จ ถ้าไม่ได้เริ่มต้นจากความสำเร็จในการดำเนินการยกเลิกสนธิ
 สัญญาหรือสิทธิสภาพต่าง ๆ ซึ่งไทยมีกับต่างประเทศ ไม่ว่าจะเป็นค้านพิทักษ์ศุลกากร
 การค้า ฯลฯ สิ่งเหล่านี้นับได้ว่ามีผลกระทบที่สำคัญที่ทำให้การดำเนินการดังกล่าวเป็นผล
 สำเร็จ

สิ่งแรกที่ ดร.ปรีดี ในฐานะรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการคลังได้ดำเนินการก็คือ
 การประกาศใช้ประมวลรัษฎากรขึ้น ซึ่งเป็นหลักกมที่หมายว่าด้วยการเก็บภาษีอากรในรูปแบบ
 ต่าง ๆ คือทั้งภาษีทางตรงและทางอ้อม เป็นการรวบรวมกฎหมายว่าด้วยภาษีอากรทั้งหมด

มาไว้ในที่เดียวกัน และท่านยังเป็นบุคคลแรกที่ริเริ่มใช้ระบบอาคารแอสคัมป์และเป็นผู้ยกเลิกระบบภาษีร้อยละสามซึ่งเป็นสนธิสัญญาที่ทำให้ประเทศไทยต้องสูญเสียผลประโยชน์ในทางการค้าอย่างมหาศาล (38 : 279)

ในเรื่องดอกเบี้ยเงินกู้ต่างประเทศนั้นแต่เดิมรัฐบาลไทยได้กู้ยืมมาในสมัยสมบูรณาญาสิทธิราชย์ คร.ปรีดี เป็นผู้เจรจาลดอัตราดอกเบี้ยลงมาจากร้อยละ 6 ต่อปี มาเป็นร้อยละ 4 ต่อปี ซึ่งทำให้ประเทศไทยได้รับผลประโยชน์จากการลดอัตราดอกเบี้ยในครั้งนี้อย่างมากมายมหาศาล ซึ่งผลงานดังกล่าวนี้นับได้ว่าเป็นการแก้ไขข้อบกพร่องซึ่งรัฐบาลสมบูรณาญาสิทธิราชย์ได้กระทำเอาไว้

ในการดำเนินการทางเศรษฐกิจโดยเฉพาะในระบอบประเทศนั้นสิ่งหนึ่งที่จะต้องให้ความสำคัญและจะต้องคอยระมัดระวังก็คือเรื่องของทุนสำรอง อันจะเป็นเครื่องรักษาเสถียรภาพทางการเงินของรัฐบาล ทั้งนี้เพราะมาตรฐานในการเกิดเสถียรภาพทางการเงินของประเทศแต่ละประเทศนั้นไม่ได้วัดจากรายได้ประชาชาติหรือความเป็นอยู่ของราษฎร แต่จะอาศัยการวัดจากเงินทุนสำรองที่รัฐบาลของแต่ละประเทศได้เก็บสำรองเอาไว้

ในสมัยของการปกครองระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์นั้นรัฐบาลไทยได้ใช้ระบบเงินทุนสำรองโดยผูกกับค่าเงินปอนด์สเตอร์ลิงซึ่งเป็นสกุลเงินของอังกฤษ โดยตามหลักการในทางเศรษฐศาสตร์แล้วจัดได้ว่าเป็นการดำเนินการที่ค่อนข้างจะเสี่ยงเป็นอย่างมาก ทั้งนี้เพราะเศรษฐกิจของชาติ(ประเทศไทย) จะต้องผูกมัดกับระบบเศรษฐกิจของประเทศอื่นโดยปริยาย เช่น ในกรณีที่ค่าเงินปอนด์สเตอร์ลิงสูง มาตรฐานการเงินที่สูงตามลำดับ ในกรณีนี้รัฐบาลไทยก็จะได้รับประโยชน์ กล่าวคือ ค่าของเงินทุนสำรองก็จะสูงขึ้นตามไปด้วย

ในส่วนที่เป็นข้อเสียก็คือ เมื่อค่าของเงินปอนด์สเตอร์ลิงตกต่ำลงประเทศไทยก็ได้รับผลกระทบเหล่านี้ด้วย ดังเช่น เมื่อสงครามโลกครั้งที่ 1 ยุติลง แม้ว่าประเทศอังกฤษจะได้รับชัยชนะในสงครามครั้งนั้นก็ตามที แต่จากสภาวะสงครามจึงก่อให้เกิดสภาวะเงินเฟ้อค่าของเงินตกต่ำลง ในสภาพเช่นนี้ประเทศไทยก็ได้รับผลกระทบโดยตรงในประเด็นที่ว่าเงินทุนสำรองของชาตินั้นผูกพันอยู่กับค่าของเงินปอนด์สเตอร์ลิง ซึ่งปัญหาเงินเฟ้อ (ค่าเงินตกต่ำ) ก็ได้เป็นปัญหาที่รัฐบาลสมบูรณาญาสิทธิราชย์ไม่สามารถแก้ไขได้ อันนำมาซึ่งการเปลี่ยนแปลงการปกครองโดยที่สภาพปัญหาทางเศรษฐกิจได้กลายมาเป็นเหตุผลของคณะผู้

ผู้ก่อการฯ ที่สำคัญข้อหนึ่งทั้งนี้เพราะไม่เพียงแต่สภาวะเศรษฐกิจตกต่ำเท่านั้น ปัญหาที่
 ความมาในขณะนั้นได้แก่ปัญหาความมอดอยากของประชาชน ราคาสินค้าสูงขึ้น และที่สำคัญ
 ที่สุดก็คือ ก่อให้เกิดนโยบายการคลังขยายราชการ (ซึ่งเป็นเหตุผลที่สำคัญในการเปลี่ยนแปลง
 การปกครองอันหนึ่ง) นั้นเอง

ด้วยเหตุดังกล่าวท.ปรีดี ในฐานะรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการคลังได้เปลี่ยนแปลง
 จากการผูกมัดค่าของ เงินตราโดยยึดเอาค่าเงินปอนด์สเตอร์ลิงเป็นหลักมาเป็นการยึดถือ
 มาตรฐานทองคำ อันเป็นแนวทางที่ยึดถือมาจนบัดนี้เป็นหลัก ซึ่งในกรณีนี้นับได้ว่าการดำเนิน
 การทางเศรษฐกิจของ ท.ปรีดี ก่อให้เกิดผลประโยชน์และแนวทางการปฏิบัติอันเกี่ยวกับ
 เรื่อง เงินทุนสำรองของประเทศที่เชื่อมโยงกับประเทศเอาไว้ และในขณะเดียวกันก็ถือเอา
 ทองคำเป็นทุนสำรองในการพิมพ์ธนบัตรอีกด้วย (38 : 284)

นอกจากจะเก็บรักษาทองคำอันเป็นทุนสำรองของชาติเอาไว้ที่กระทรวงการคลัง
 แล้ว ท.ปรีดียังสามารถสั่งซื้อทองคำฝากเก็บเอาไว้ต่างประเทศอีกด้วย ไม่ว่าจะเป็นสหรัฐ
 อเมริกา ญี่ปุ่น หรืออังกฤษ ซึ่งในการนี้จะเห็นได้ว่าก่อให้เกิดประโยชน์ทั้งทางตรงและ
 ทางอ้อม ประโยชน์ทางตรงก็คือเป็นการแสดงถึงสภาพสถานะทางการเงินของประเทศให้
 ต่างประเทศได้เห็น อันจะนำมาซึ่งการยอมรับในสถานะทางการเงินที่ต่างประเทศมีต่อ
 ประเทศไทย

ผลประโยชน์ในทางอ้อมนั้นก็คือ ในช่วงสมัยนั้น จากการที่รัฐบาลไทยโดย
 ท.ปรีดี ซึ่งดำรงตำแหน่งรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการคลัง ได้ฝากเงินทุนสำรองของชาติ
 ซึ่งเป็นมาตรฐานทองคำไว้นอกประเทศนั้นได้ก่อให้เกิดผลประโยชน์ในการเมืองอย่างมหาศาล
 นั่นก็คือ การที่ทองคำเหล่านั้นได้กลายมาเป็นทุนทรัพย์ในการดำเนินการของขบวนการเสรีไทย
 ภายนอกประเทศอีกด้วย (38 : 285)

การดำเนินการให้ทางเศรษฐกิจของ ท.ปรีดี ที่สำคัญอีกประการหนึ่งก็คือ การ
 จัดตั้ง "ธนาคารชาติ" ขึ้น ทั้งนี้เพราะแนวความคิดในเรื่องเกี่ยวกับธนาคารชาตินั้นได้มีมา
 ตั้งแต่เริ่มต้นเปลี่ยนแปลงการปกครอง ก็จะได้เห็นได้จากข้อเสนอในเรื่องเค้าโครงเศรษฐกิจ
 ว่าด้วยธนาคารแห่งชาติ (หมวด 3) ความว่า

มาตรา 8 ให้รัฐบาลจัดให้มีธนาคารแห่งชาติ โดยเอาเงินทุนสำรองของรัฐบาลและเงินทุนที่จะถูกจากเอกชนมาเป็นทุนของธนาคารชาติ ในธนาคารแห่งชาติกระทำการเหมือนคลังธนาคารทั้งหลายและให้มีอำนาจออกธนบัตร โดยโอนกรมเงินตราในพระคลังมหาสมบัติมาอยู่ในธนาคารแห่งชาติ โอนคลังจังหวัดต่าง ๆ ในเวลานี้เป็นสาขาของธนาคารแห่งชาติในจังหวัดต่าง ๆ

มาตรา 9 ธนาคารแห่งชาติจำต้องให้รัฐบาลกู้เงินตามที่รัฐบาลต้องการตามกำลังของธนาคารแห่งชาติ (37 : 254)

จากข้อความเค้าโครงเศรษฐกิจดังกล่าวทำให้สามารถเข้าใจถึงแนวความคิดของ ดร. ปรีดี เกี่ยวกับการจัดตั้งธนาคารแห่งชาตินั้น ทั้งนี้โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อเป็นศูนย์กลางในการดำเนินการในส่วนที่เกี่ยวกับการเงินและการธนาคารทั้งหลาย เพื่อที่จะก่อให้เกิดระบบการเงินที่ถูกต้องและสามารถควบคุมได้โดยตลอดเวลาแทนที่จะปล่อยให้ธนาคารแต่ละแห่งดำเนินการโดยอิสระปราศจากการควบคุม ซึ่งก็เป็นมาตรการในทางเศรษฐกิจโดยเฉพาะในส่วนที่เกี่ยวกับการเงินที่ถูกต้องประการหนึ่ง

ความสำเร็จและความนิยมในตัว ดร. ปรีดี มีมากขึ้นตามลำดับ ทั้งนี้จะเห็นได้จากคำกล่าวของ พลตรี เกาเพียรเลิศบริภัณฑ์ยุทธกิจ เนื่องในพิธีเปิดธนาคารแห่งประเทศไทย เมื่อวันที่ 10 ธันวาคม 2485 ว่า

การตั้งธนาคารกลางขึ้นในประเทศไทยเป็นความจำเป็นที่รัฐบาลของอาพณาได้มีมาแล้วแต่ช้านาน เมื่อ พ.ศ. 2483 อาพณา ปรีดี พนมยงค์ ซึ่งขณะนั้นดำรงตำแหน่งรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการคลัง จึงได้วางรากฐานลงไว้โดยจัดตั้งสำนักงานธนาคารชาติไทยเป็นทบวงการะเมือง สังกัดขึ้นอยู่ในกระทรวงการคลัง เพื่อประกอบธุรกิจอันอยู่ในหน้าที่ของธนาคารกลางไปก่อน บางประเภทและเตรียมการจัดตั้งธนาคารกลางขึ้นต่อไป การงานของสำนักงานธนาคารชาติไทยได้เจริญมาเป็นลำดับ ด้วยอาศัยปรีชาสามารถของท่านรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการคลังผู้นั้นเป็นสำคัญ (38 : 288)

จากข้อความดังกล่าวทำให้พบว่า ในช่วงปี พ.ศ. 2485 ซึ่งในขณะนั้นผู้ที่กุมอำนาจทางการเมืองเอาไว้ได้ก็คือ จอมพล ป. พิบูลสงคราม แต่จากข้อความดังกล่าวนี้ก็เท่ากับแสดงให้เห็นว่า ดร. ปรีดี ซึ่งสูญเสียอำนาจทางการเมืองหลังจากกรณีการเสนอเค้าโครงเศรษฐกิจ เมื่อปี พ.ศ. 2476 ได้เริ่มกลับเข้ามามีบทบาทสูงขึ้น ทั้งนี้อาจจะเป็นเพราะในขณะนั้นได้เกิดสงครามโลกครั้งที่สองขึ้น และปรากฏว่านโยบายทางการเมืองระหว่างประเทศในกรณีของการเข้าร่วมสงครามกับประเทศผู้นั้นได้เกิดแตกแยกขึ้นเป็น 2 แนวทาง

อันได้แก่ แนวทางของจอมพล ป. พิบูลสงคราม และแนวทางของ ดร.ปรีดี พนมยงค์ ซึ่งปรากฏว่าแนวทางของ ดร.ปรีดี ได้รับการสนับสนุนมากกว่าและสิ่งที่น่าสนใจ การกลับเข้าสู่อำนาจของ ดร.ปรีดี อีกครั้งหนึ่ง ซึ่งจะได้อธิบายในโอกาสต่อไป

การดำเนินการด้านเศรษฐกิจแบบชาตินิยมอีกประการที่สำคัญในช่วงสมัยที่ ดร.ปรีดี ดำรงตำแหน่ง รัฐมนตรีว่าการกระทรวงการคลังก็คือ การโอนกิจการ โรงงานยาสูบจาก บริษัทบริติชโทแบกโกของประเทศอังกฤษมาเป็นของรัฐบาล (กระทรวงการคลัง) ทั้งนี้ โดยอาศัยอำนาจของ รัฐมนตรีว่าการกระทรวงการคลัง ซึ่งมีอำนาจบังคับบัญชากรมสรรพสามิต ดร.ปรีดีจึงได้ดำเนินการที่จะเจรจาซื้อกิจการโรงงานยาสูบทั้ง ของ ประเทศอังกฤษและ สหรัฐอเมริกามาเป็นของประเทศไทย ทั้งนี้ก็เพื่อที่จะทำให้กิจการดังกล่าวมาอยู่ในความควบคุมของรัฐบาลไทย และอีกนัยหนึ่งก็เท่ากับเป็นการยกเลิกสนธิสัญญาไม่เสมอภาคระหว่าง ไทยกับต่างประเทศอย่างสิ้นเชิง ทั้งนี้เพราะบริษัทโรงงานยาสูบของทั้งสหรัฐอเมริกาและ อังกฤษนั้นตั้งขึ้นโดยใช้สิทธิพิเศษทางการทูตซึ่งเป็นผลมาจากสนธิสัญญาที่ไม่เป็นธรรมซึ่งจัดทำขึ้นในสมัยสมบูรณาญาสิทธิราชย์ดำเนินการผูกขาดกิจการการทำบุหรี่ขึ้นในประเทศไทย ในประเด็นนี้จึงเท่ากับกรณีที่ ดร.ปรีดี สามารถยกเลิกการผูกขาดทางการค้าของต่างชาติ และรักษาผลประโยชน์ของชาติได้เป็นอย่างดี

ในอีกประเด็นหนึ่ง ผลพวงของการโอนบริษัทโรงงานยาสูบของสหรัฐอเมริกา และอังกฤษมาเป็นของชาตินั้นส่งผลประโยชน์โดยทางอ้อมให้แก่ประเทศไทย กล่าวคือ การโอนกิจการโรงงานยาสูบจากกรรมสิทธิ์ของสหรัฐอเมริกาและอังกฤษมาเป็นของรัฐบาลไทยนั้นได้ดำเนินการเสร็จเรียบร้อยประมาณ 6 เดือนก่อนที่ประเทศไทยจะร่วมเป็นพันธมิตรกับญี่ปุ่น ในกรณีนี้ถ้ากิจการดังกล่าวยังไม่โอนมาเป็นของรัฐบาลไทยแล้ว ในช่วงระยะเวลาของสงครามโลกครั้งที่ 2 โดยเฉพาะนับตั้งแต่ญี่ปุ่นบุกประเทศไทยแล้ว กิจการโรงงานยาสูบคงจะต้องตกอยู่ในมือของประเทศญี่ปุ่นเป็นแน่ ทั้งนี้เพราะบริษัทดังกล่าวเป็นของประเทศสหรัฐอเมริกาและอังกฤษที่เป็นคู่สงครามของตน และคงจะต้องยึดเอาไปเป็นทรัพย์สินของตนในฐานะทรัพย์สินของเชลยอย่างแน่นอน

กล่าวโดยสรุป จะสามารถเห็นได้ว่าจากพื้นฐานทางค่านิยม เศรษฐกิจ และการเมือง ทำให้ ดร.ปรีดี ดำเนินแนวทางการเมืองแบบชาตินิยมโดยผสมผสานแนวความคิดต่าง ๆ โดยเริ่มต้นจากการเจรจายกเลิกสนธิสัญญาที่ไม่เสมอภาคต่าง ๆ ซึ่งประเทศไทย

ทำไว้โดยรัฐบาลสมบูรณาญาสิทธิราชย์ ผลสำเร็จจึงกล่าวทำให้ประเทศไทยสามารถดำเนินนโยบายไม่ว่าจะเป็นค่านการเมืองระหว่างประเทศหรือค่านเศรษฐกิจที่เป็นอิสระและไม่เสียประโยชน์ ใ้มากกว่าในสมัยรัฐบาลสมบูรณาญาสิทธิราชย์

ในประเด็นนี้ ถ้าจะพูดถึงความสำเร็จและบทบาททางการเมืองแล้ว จะพบว่า คร.ปรีดี สามารถกลับเข้ามามีบทบาทในทางการเมืองได้พอสมควร ทั้งนี้เพราะอาจจะเป็นไปได้ว่า ผลงานในค่านต่าง ๆ ของ คร.ปรีดี ในขณะนั้น ส่วนใหญ่จะเกี่ยวข้องกับปัญหา ระหว่างประเทศ ซึ่งเป็นสิ่งสำคัญโดยเฉพาะการยกเลิกสนธิสัญญาไม่เสมอภาค เป็นต้น และยังได้ดำเนินการโดยยึดหลักชาตินิยมมาเป็นแนวทางปฏิบัติโดยเฉพาะในทางเศรษฐกิจ ซึ่งกล่าวได้ว่า เป็นผลดีสำหรับการกลับเข้ามามีบทบาททางการเมืองของ คร.ปรีดีเอง เนื่องจากภารกิจโดยส่วนใหญ่ไม่ได้เกี่ยวข้องกับการช่วงชิงอำนาจหรือการต่อสู้ทางการเมือง ในลักษณะที่ท้าทายต่อผู้มีอำนาจทางการเมืองในขณะนั้น (จอมพล ป. พิบูลสงคราม) โดยตรง กล่าวคือ เป็นการดำเนินนโยบายที่เกี่ยวกับการต่างประเทศและการเศรษฐกิจ ซึ่งไม่ได้เกี่ยวข้องกับการรักษาหรือช่วงชิงอำนาจทางการเมืองเท่าไรนัก แต่ภารกิจต่าง ๆ ที่ คร.ปรีดี ได้กระทำเป็นผลสำเร็จจึงกล่าวมาแล้วก็ได้เท่ากับเป็นการเสริมสร้างฐานอำนาจ และบทบาททางการเมืองที่ท่านจะกลับเข้าไปในวงจรของอำนาจทางการเมืองในยุคสมัยต่อมา

3. การดำเนินการก่อตั้งขบวนการเสรีไทย (พ.ศ. 2484-2488)

การที่จะศึกษาเรื่องการต่อสู้ทางการเมืองของ คร.ปรีดี นั้น สิ่งที่จะต้องคำนึงถึงก็คือนับตั้งแต่การเปลี่ยนแปลงการปกครองปี พ.ศ. 2475 เป็นต้นมาจนถึงปี พ.ศ. 2484 นั้น กล่าวได้ว่าอำนาจทางการเมืองและการปกครองประเทศนั้นตกอยู่ภายใต้การปกครองโดย คณะราษฎร อันประกอบไปด้วยชนชั้นนำที่เป็นทหารและพลเรือนเป็นสำคัญ และปัญหาหรือความเปลี่ยนแปลงทางการเมืองที่เกิดขึ้นในแต่ละครั้งนั้นก็มีส่วนใหญ่มาจากการแตกแยกกันเองในคณะราษฎร โดยที่ประชาชนมิได้มีส่วนร่วมในการเปลี่ยนแปลงนั้น ๆ ดังนั้นชนชั้นนำทางทหารและพลเรือนได้เป็นกลุ่มที่ถูกมอำนาจทางการเมืองไว้ได้ ซึ่งในการนี้ปรากฏว่าชนชั้นนำทางทหารมักจะมีควมได้เปรียบชนชั้นนำฝ่ายพลเรือน ทั้งนี้เพราะฝ่ายทหาร โดยเฉพาะอย่างยิ่งนั้นมีลักษณะของการจัดองค์การที่ดีกว่าสถาบันอื่น (27 : 184-185)

จากสภาพข้อเท็จจริงที่เกิดขึ้น เมื่อเรามองปัญหาให้แคบลงก็จะได้ข้อสรุปที่ว่า การต่อสู้ทางการเมืองที่แท้จริงภายหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง ปี พ.ศ. 2475 นั้น เป็นการต่อสู้กันระหว่างชนชั้นนำฝ่ายพลเรือนซึ่งใช้กำลังสติปัญญาเป็นปัจจัยในการต่อสู้กับ ฝ่ายทหาร และคู่ต่อสู้ทางการเมืองก็คือ คร.ปรีดี และจอมพล ป. พิบูลสงครามนั่นเอง ซึ่งภายหลังที่คณะราษฎรเริ่มแตกแยกกันอันเนื่องมาจากปัญหาเรื่องเค้าโครงการเศรษฐกิจ แห่งชาติโดย คร.ปรีดีเป็นผู้เสนอ จนกระทั่ง คร.ปรีดี ต้องเดินทางออกนอกประเทศไปในที่สุด

นับตั้งแต่เหตุการณ์ดังกล่าวเกิดขึ้น และผสมผสานกับความรุนแรงทางการเมืองในยุคนั้น อันได้แก่ การเกิดกบฏวรวงศ์ขึ้น ทำให้ฐานะและบทบาทไม่ว่าจะเป็นทางทหาร และการเมืองของจอมพล ป. สูงเกินขึ้นเป็นลำดับ ทั้งนี้เพราะจอมพล ป. ได้รับความไว้วางใจจากคณะราษฎร ทำหน้าที่ดำเนินการแก้ไขสถานการณ์การปราบปรามฝ่ายกบฏ (35 : 25) และจากสภาพการณ์อื่น ๆ จึงทำให้จอมพล ป. สามารถก้าวเข้ามามีบทบาททางการเมือง สูงเกินและได้เปรียบกว่า คร.ปรีดี ซึ่งเป็นผู้นำพลเรือนและได้สูญเสียอำนาจทางการเมืองอันเนื่องมาจากเรื่องเค้าโครงการเศรษฐกิจ ทั้งนี้เพราะจอมพล ป. ก้าวเข้ามามีบทบาททางการเมืองด้วยฐานะอำนาจทางทหารจนอาจกล่าวได้ว่า จอมพล ป. พิบูลสงคราม ได้กลายมาเป็น สัญลักษณ์ของอำนาจในหมู่ทหาร (40 : 92) ในที่สุด

ในช่วงตั้งแต่ปี พ.ศ. 2476 จนถึงปี พ.ศ. 2484 ก่อนที่จะมีวิกฤตการณ์กรณี ผู้ชุมนุมบุกประเทศไทยนั้น อาจกล่าวได้ว่าไม่ว่าจะเป็นฐานะและบทบาทตลอดจนอำนาจทางการเมืองของ คร.ปรีดีนั้น ไม่สามารถจะเทียบเท่ากับจอมพล ป. ได้เลย แต่ภายหลังจากช่วงเวลาดังกล่าวก็ได้เป็นการต่อสู้ซึ่งอำนาจทางการเมือง โดยมีจุดร่วมก็คือ ต่างฝ่ายต่างก็ใช้อุบายการฉ้อฉลในการสร้างฐานอำนาจทางการเมืองด้วยกันทั้งสองฝ่าย แต่ข้อแตกต่างก็คือวิธีการในการปฏิบัติที่ต่างกัน แต่สิ่งหนึ่งที่เกิดขึ้นก็คือ การที่ฝ่าย คร.ปรีดี สามารถควบคุมและเลือกแนวทางในการแก้ปัญหาโดยมีจุดยืนทางอุดมการณ์ชาตินิยมเป็นหลักได้ดีกว่าฝ่ายจอมพล ป. ซึ่งสิ่งนี้ได้กลายมาเป็นจุดเปลี่ยนแปลงทางการเมืองที่สำคัญที่ทำให้ คร.ปรีดี สามารถกลับเข้ามามีบทบาททางการเมืองได้อีกครั้ง และในทางตรงกันข้ามจากความผิดพลาดในการดำเนินนโยบายในช่วงสงครามโลกครั้งที่ 2 (พ.ศ. 2484-2488) ของจอมพล ป. ทำให้คุลย์แห่งอำนาจได้เปลี่ยนแปลงไประยะหนึ่งก่อนที่จอมพล ป. จะกลับเข้ามามีอำนาจทางการเมืองอีกครั้งโดยการกระทำรัฐประหาร พ.ศ. 2490 ซึ่งจะได้ศึกษาในรายละเอียดดังนี้

ก. สภาพการณ์ทางการเมืองในช่วงสงครามโลกครั้งที่ 2 ก่อนที่ญี่ปุ่นจะบุกประเทศไทย
(พ.ศ. 2482-2484)

ภายหลังที่ คร. ปรีดี ใ้กลับเข้ามามีบทบาททางการเมืองในฐานะรัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทย เมื่อวันที่ 29 มีนาคม พ.ศ. 2476 รัฐมนตรีว่าการกระทรวงการต่างประเทศเมื่อวันที่ 10 สิงหาคม พ.ศ. 2480 และรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการคลัง เมื่อวันที่ 25 ธันวาคม พ.ศ. 2481 ซึ่งนับได้ว่า คร. ปรีดี ใ้กลับเข้ามามีบทบาททางการเมืองในฐานะของรัฐมนตรีว่าการกระทรวงซึ่งมีความสำคัญต่อชาติเป็นอย่างมาก และผลงานที่ คร. ปรีดี ใ้สร้างขึ้นก็เท่ากับเป็นการเสริมสร้างฐานอำนาจให้แก่ คร. ปรีดี ตลอดจนการที่ คร. ปรีดี ใ้เอนเอียงมาสู่ฝ่ายปัญญาชนโดยตลอดโดยเฉพาะในฐานะผู้ประสานการมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์และการเมืองคนแรก ก็ยังทำให้ฐานะและบทบาทตลอดจนอำนาจทางการเมืองของ คร. ปรีดี ใ้กลับมาสูงเด่นขึ้นเป็นลำดับ

จากการที่คณะราษฎรใ้เริ่มแตกแยกกันในด้านแนวทางการปฏิบัติและแนวความคิดในด้านของหลักการบางประการ เช่น เรื่องเค้าโครงเศรษฐกิจแห่งชาติ ใ้ทำให้เกิดความแตกแยกภายใน คณะราษฎรอย่างเด่นชัด ในขณะที่เดียวกันก็เป็นการเสริมสร้างอำนาจทางการเมืองของจอมพล ป. ใ้สูงเด่นขึ้น และมีมากขึ้นเป็นลำดับ ซึ่งเป็นเวลาเดียวกันกับที่ คร. ปรีดี ใ้ถูกมรสุมทางการเมืองในเรื่องเค้าโครงเศรษฐกิจแห่งชาติ จนต้องเดินทางออกนอกประเทศโดยพระราชบัญญัติว่าด้วยคอมมิวนิสต์ เมื่อวันที่ 2 เมษายน พ.ศ. 2476 (41 : 10) และในการนี้จอมพล ป. ใ้ถูกดำเนินการเช่นเดียวกัน โดยถูก พ.อ. พระยาทรงสุรเดช ใ้กล่าวหาว่าเป็นคอมมิวนิสต์ (42 : 46) โดยที่ในขณะนั้น จอมพล ป. และ คร. ปรีดี ใ้ยังคงมีความปรองดองกันอยู่มากยังไม่ใ้มีความแตกแยกกันเหมือนในช่วงหลัง ๆ ซึ่งจะเห็นใ้จากการที่จอมพล ป. ใ้ ซึ่งเป็นรัฐมนตรีผู้หนึ่งใ้ร่วมลงชื่อรับสนองพระบรมราชโองการในพระราชกฤษฎีกาปิดสภาผู้แทนราษฎรและใ้ใช้รัฐธรรมนูญบางมาตรา ใ้ใ้เปิดเผยว่า "พระยามโนปกรณ โนติชากา เป็นผู้เรียกตัวใ้ไปลงชื่อเป็นคนสุดท้าย และอ้างว่าในเวลาใ้ยังเป็นเด็กอยู่มากทางการเมือง เมื่อถูกเกลี้ยกล่อมและเห็นรัฐมนตรีคนอื่น ๆ ลงชื่อกับตนเองจะไม่ลงชื่อกับเขาก็เกรงจะใ้เป็นภัยร้ายแรงจึงใ้ลงชื่อตามพระยาพหลไป" (43 : 160)

ในภายหลังจากที่จอมพล ป. สามารถยึดอำนาจทางการเมืองค่อนข้างใ้เด็ดขาดนั้น คร. ปรีดี ใ้ก็เริ่มกลับเข้ามามีบทบาททางการเมืองอีกครั้งแต่ยังไม่สามารถเทียบ

อำนาจทางการเมืองของจอมพล ป. ได้ แต่สิ่งหนึ่งที่เกิดขึ้นก็คือ ได้เกิดความขัดแย้งขึ้นระหว่างผู้นำทั้งสองคนนี้ ดังจะเห็นได้ว่า ในระยะก่อนที่ญี่ปุ่นจะประกาศสงครามและส่งกองทัพเข้าสู่ประเทศไทยนั้น บุคคลทั้งสองยังไม่มี ความขัดแย้งถึงขั้นแตกหัก แต่ก็ได้มีการโต้เถียงขัดแย้งกับฝ่ายในการประชุมคณะรัฐมนตรี โดยเฉพาะในสมัย พ.อ.พระยาพหลพลพยุหเสนา เป็นนายกรัฐมนตรี ซึ่งท่านก็เป็นผู้ใกล้ชิดอยู่เสมอ (44 : 349) และประเด็นของความขัดแย้งก็ได้ปรากฏขึ้นมาอย่างเด่นชัดในเรื่องของการที่ คร.ปรีดี ไม่เห็นด้วยกับการเรียกร้องดินแดนอินโดจีนบางส่วนคืนจากฝรั่งเศสของฝ่ายจอมพล ป. พิบูลสงคราม (36 : 279) ซึ่งเป็นสาเหตุเบื้องต้นอันก่อให้เกิดความแตกแยกของผู้นำทั้งสองนี้ และนำมาซึ่งการต่อสู้ช่วงชิงอำนาจทางการเมืองซึ่งทำให้ คร.ปรีดี สามารถควบคุมสถานการณ์และอยู่ในช่วงเวลาที่ดีกว่าอันทำให้สามารถโค่นล้มอำนาจทางการเมืองของจอมพล ป. ได้ เป็นผลสำเร็จในโอกาสต่อไป

ในช่วงระยะเวลาก่อนหน้าที่จะสงครามโลกครั้งที่ 2 จะเกิดขึ้นนั้น จอมพล ป. ในฐานะนายกรัฐมนตรีและสามารถควบคุมอำนาจทหารไว้ได้อย่างเด็ดขาด ได้พยายามนำเอาอุดมการณ์ชาตินิยมมาใช้โดยนำเอานโยบายรัฐนิยมมาใช้ขึ้นหลายฉบับในปี พ.ศ. 2482 ทั้งนี้เพื่อเป็นการกระตุ้นให้ประชาชนทราบถึงความถูกต้องและประเพณีอันดีงามของคนไทยที่พึงกระทำและประชาชนควรปฏิบัติ เช่น รัฐนิยมฉบับที่ 1 ให้เปลี่ยนชื่อประเทศ ประชาชน และสัญชาติเป็น "ไทย" (45 : 476) โดยที่รัฐบาลเป็นผู้เสนอร่างพระราชบัญญัตินี้ต่อสภาและได้รับมติให้ประกาศใช้เมื่อ 28 กันยายน 2482 (46 : 803) และรัฐนิยมฉบับที่ 4 เรื่องการเคารพธงชาติ เพลงชาติ และเพลงสรรเสริญพระบารมี ตลอดจน รัฐนิยมฉบับที่ 7 เรื่องชักชวนชาวไทยให้ร่วมกันสร้างชาติ การดำเนินการส่งเสริมวัฒนธรรมของชาติอย่างขนานใหญ่ ซึ่งครอบคลุมไปถึงภาษาหนังสือไทย และการกำหนดหน้าที่พลเมืองดี ดังปรากฏอยู่ในรัฐนิยม ฉบับที่ 9 (47 : 255) อันรวมไปถึงการจัดตั้งกระทรวงวัฒนธรรมและสภาวัฒนธรรมแห่งชาติขึ้น ซึ่งทำให้คนไทยสับสนหมวก (มาลานำไทยไปสู่อำนาจ) สวมรองเท้า ให้สตรีไว้ผมยาว และxor่องมิให้ราษฎรกินหมาก เป็นต้น

ในช่วงระยะเวลานั้น โดยเฉพาะในช่วงก่อนสงครามอินโดจีนนั้นฐานะทางการเมืองรวมทั้งความนิยมและความชอบธรรมของจอมพล ป. ในกรณีการดำเนินการเกี่ยวกับกรณีพิพาทอินโดจีนนั้นทำให้บารมีของจอมพล ป. สูงเด่นยิ่งขึ้น แต่ความขัดแย้งระหว่างจอมพล ป. กับ คร.ปรีดี ก็เริ่มเกิดขึ้น กล่าวคือ จากนโยบายทางการต่างประเทศของ คร.ปรีดี

เมื่อครั้งดำรงตำแหน่งรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการคลังประเทศได้ประกาศนโยบายการ รักษาความเป็นกลางไม่ว่าจะเป็นชาติใด ๆ ในโลกเอาไว้ และประเทศไทยก็ได้ทำการศึกษา สัญญาไม่รุกรานกับฝรั่งเศส เมื่อวันที่ 12 มิถุนายน พ.ศ. 2483 ซึ่งเกิดขึ้นจากข้อเสนอ ของฝรั่งเศส โดยรัฐบาลไทยได้ตั้งเงื่อนไขว่าหากฝรั่งเศสยินยอมเจรจาทำความตกลง แก้ไขปัญหาเรื่อง เขตแดนแม่น้ำโขงโดยเฉพาะการแก้ไขให้ถูกต้องตามหลักเรื่อง ช่องน้ำลึก รัฐบาลไทยก็ยินดีจะเจรจาค้วย ซึ่งรัฐบาลฝรั่งเศสได้ตอบตกลงในหลักการ (48 : 24) ซึ่งการจัดทำศึกษาคังกล่าวก็เสร็จเร็วได้

ต่อมาเมื่อฝรั่งเศสยอมแพ้อเยอรมันนี้เมื่อวันที่ 22 มิถุนายน พ.ศ. 2483 รัฐบาล ฝรั่งเศสได้พยายามที่จะเร่งรัดเพื่อให้การศึกษาไม่รุกรานซึ่งกันและกันระหว่างไทยกับฝรั่งเศส ได้มีการทำสัญญาอย่างสมบูรณ์ โดยมีต้องมีการแลกเปลี่ยนสัตตขานซึ่งยังไม่ได้มีการ คำเนนการ แต่ในกรณีนี้รัฐบาลไทยได้ตอบปฏิเสธ โดยขอให้ฝรั่งเศสตกลงในหลักการ ปรับปรุง เขตแดนตามลำแม่น้ำโขงและรับรองว่าจะคืนดินแดนอินโดจีนบางส่วนให้กับไทย ซึ่งฝรั่งเศสไม่ยอมตกลงค้วย และเหตุการณ์ในขณะนั้นได้เปลี่ยนแปลงอย่างกระทันหัน เนื่องจากญี่ปุ่นได้ส่งกำลังทหารเข้ายึดอินโดจีนและในที่สุดฝรั่งเศสก็ยอมให้ญี่ปุ่นนำกำลังทหาร ผ่านอินโดจีนของฝรั่งเศสได้ ซึ่งค้วยเหตุผลนี้ก็เป็นที่สาเหตุหนึ่งที่ทำให้จอมพล ป. ไถ้นำมาอ้าง เป็นเหตุผลในการทำสงครามกับฝรั่งเศสโดยกล่าวว่า เหตุการณ์ทางอินโดจีนตั้ง ครีัยคขึ้น ทุกวัน ถ้าฝรั่งเศสยอมยกอินโดจีนให้กับญี่ปุ่น และไทยเรามีได้แสดงท่าทีสนใจเกี่ยวกับ ดินแดนของเราที่เสียไป รัฐบาลจะต้องรับผิดชอบต่ออนุชนรุ่นหลังในฐานะที่เพิกเฉย (48 : 35)

ในที่สุดสงครามระหว่างฝรั่งเศสกับไทยก็ได้เกิดขึ้นและจากสภาวะสงครามใน ขณะนั้นทำให้จอมพล ป. (ยศ. พล. ต.ในขณะนั้น) ได้รับตำแหน่งรัฐมนตรีว่าการกระทรวง กลาโหมและตำแหน่งผู้บัญชาการทหารสูงสุด ซึ่งทำให้อำนาจทางทหารนั้นตกอยู่ในมือของ จอมพล ป. อย่างเด็ดขาด ยิ่งไปกว่านั้น ผลของสงครามในครั้งนั้นทำให้จอมพล ป. ได้ รับความนิยมจากประชาชนมากขึ้น ดังจะเห็นได้จากกรณีที่ราชทินนาม"พิบูลสงคราม" ของ จอมพล ป. ได้ถูกนำมาตั้งชื่อเป็นจังหวัดพิบูลสงครามในบรรดา 4 จังหวัดที่ไทยได้จัดตั้ง เพิ่มขึ้นและยังได้รับการเลื่อนยศจาก พลตรี ข้ามขึ้นพลโทและพลเอก ไปสู่ ตำแหน่งจอมพล โดยได้มีประกาศ พระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ ให้เลื่อนยศพลตรี หลวงพิบูลสงคราม ขึ้นเป็นจอมพล จอมพลเรือ และจอมพลอากาศ (49 : 824) ในกรณีนี้อาจกล่าวได้ว่า ทั้งบรรดาปัญญาชนและประชาชนบางส่วนก็ได้มีความ นิยมในตัวจอมพล ป. ค้วยเช่นกัน ดังจะเห็นได้จากกรณีที่นิสิตจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

และนักศึกษารัฐศาสตร์ได้เดินขบวนสนับสนุน จอมพล ป. เมื่อวันที่ 8 ตุลาคม พ.ศ. 2483 ให้เรียกวงดินแดนอินโดจีนฝรั่งเศส (50 : 87) และในการที่ทำให้ คร.ปรีดี เกิดความไม่พอใจเป็นอย่างมาก แต่ถึงอย่างไรก็ตาม นับได้ว่าเขามีและอำนาจตลอดจนความชอบธรรมจอมพล ป. ในขณะนั้นมีมากกว่า คร.ปรีดีเป็นอันมาก

ในส่วนของ คร.ปรีดี จากการที่ท่านเป็นผู้นำทางการเมืองฝ่ายพลเรือน ดังนั้นแนวทางการต่อสู้และดำเนินการทางการเมืองจะมีการใช้วิธีการทางค่านิยมโดยใช้ปัญญาเป็นหลัก ซึ่งในกรณีพิพาทอินโดจีนนั้น จากการที่ คร.ปรีดีในฐานะรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการต่างประเทศได้แถลงนโยบายทางค่านิยมต่างประเทศในการที่จะรักษาความเป็นกลางไม่ว่าจะเป็นชาติใด ๆ ในโลก และท่านมีความเชื่อว่าเป็นที่สุดฝ่ายสัมพันธมิตรจะต้องได้รับชัยชนะในสงครามครั้งนั้น ได้มองเห็นว่าการต่อสู้กรณีพิพาทของอินโดจีนของไทยนั้นเป็นการตัดสินใจ โดย คร.ปรีดีได้กล่าวเอาไว้ว่า

ก. เมื่อประเทศฝรั่งเศสได้ยอมแพ้แก่เยอรมันแล้ว เวลานั้นผมเป็นรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการคลัง เห็นว่ามีช่องทางที่ประเทศจะโค่นดินแดนคืนที่ได้เสียไปคืนมาเป็นของไทย โดยวิธีทางกฎหมายระหว่างประเทศ ผมจึงได้พบท่านจอมพล ป. ที่วังสวนกุหลาบแสดงทรรศนะของผมว่าเป็นการสมควรที่รัฐบาลไทยจะทำเรื่องนี้ขึ้นสู่ศาลสถิตยุติธรรมระหว่างประเทศ หรือศาลโลกในสมัยนั้นให้วินิจฉัยว่า ดินแดนที่ฝรั่งเศสได้ไปจากประเทศไทย ตั้งแต่ ร.ศ. 112 เป็นต้นมาต้องคืนมาเป็นของประเทศไทย เพราะประเทศใหญ่ได้โอนดินแดนเหล่านั้นให้ฝรั่งเศสเพื่อให้อยู่ในอารักขาของฝรั่งเศส เมื่อฝรั่งเศสยอมแพ้เยอรมันและบ้านเมืองจะระส่ำระสายก็เป็นการแสดงว่า ประเทศฝรั่งเศสไม่สามารถที่จะอารักขาดินแดนที่ประเทศไทยได้โอนให้ไปนั้นได้อีก ประเทศไทยจึงมีสิทธิโดยชอบธรรมที่จะโค่นดินแดนนั้น

แต่ความเห็นของผมได้รับความเห็นชอบจากรัฐบาล คือรัฐบาลได้ใช้วิธียื่นบันทึกให้รัฐบาลวิธีคืนดินแดนให้แกไทย เมื่อรัฐบาลวิธีไม่คืนให้ รัฐบาลก็ได้ดำเนินการเอาดินแดนคืนโดยวิธีทางทหาร ในฐานะที่ผมเคารพเสียงข้างมากในรัฐบาลก็ได้ปฏิบัติตามนโยบายสวนรวม คือในฐานะรัฐมนตรีกระทรวงการคลังได้จัดหาเงินเพื่อค่าใช้จ่ายในการทหารเป็นจำนวนมากให้อย่างสมบูรณ์รวดเร็ว โดยมีได้มีการขาดตกบกพร่องแต่อย่างใดในการทหารและไม่กระทบถึงเสถียรภาพของเงินตราไทยในสมัยนั้น ... (51 : 5-6)

แนวความคิดของ คร.ปรีดี นั้น จากหลักฐานยืนยันว่าท่านไม่เห็นด้วยกับการใช้กำลังทหารในการตัดสินปัญหาข้อพิพาทในครั้งนั้น ทั้งนี้เพราะท่านเองซึ่งมีฐานะเป็นนักกฎหมายได้มองว่าหนทางที่ประเทศไทยจะชนะคดีในศาลโลกเป็นไปได้มาก และไม่

จำเป็นที่จะต้องใช้กำลังทหารเป็นเครื่องค้ำค้ำ คลลจจนแนวความคิดที่ไม่เห็นด้วยในการ
 ที่ไทยจะทำสงครามกับฝรั่งเศส ทั้งนี้ นอกจากจะเล็งเห็นว่าในที่สุดฝ่ายสัมพันธมิตรซึ่งมี
 ฝรั่งเศสรวมอยู่ด้วยนั้นจะต้องได้รับชัยชนะในที่สุด และยิ่งไปกว่านั้นการดำเนินสงคราม
 กับฝรั่งเศสก็เท่ากับเป็นการที่ประเทศไทยได้ละเมิดในกติการะหว่างประเทศ กล่าวคือ
 ประเทศไทยได้มีนโยบายในการรักษาความเป็นกลางในระหว่างสงครามโลกครั้งที่สอง
 โดยได้มีประกาศพระบรมราชโองการให้ปฏิบัติความเป็นกลางเพื่อให้ประชาชนรักษาความ
 เป็นกลางอย่างเคร่งครัดและเที่ยงธรรมในสถานการณ์สงคราม (52 : 686) ซึ่งในการ
 นั้น รัฐบาลภายใต้การนำของจอมพล ป. ได้ลงนามในกติกาสัญญาไม่รุกรานกับฝรั่งเศส
 และอังกฤษที่กรุงเทพฯ เมื่อวันที่ 12 มิถุนายน พ.ศ. 2483 และจีนญี่ปุ่นที่โตเกียวใน
 วันเดียวกัน และยังได้แจ้งให้เยอรมัน อิตาลีและสหรัฐอเมริกาทราบถึงนโยบายการรักษา
 ความเป็นกลางดังกล่าวด้วย (48 : 6)

ถ้าพิจารณาในแง่ของสถานการณ์เมืองระหว่างประเทศก็เท่ากับว่ารัฐบาลไทยใน
 ขณะนั้นได้กระทำกรอันเป็นการผิดต่อสัตยาบันที่ได้ให้ไว้ กล่าวคือ ประเทศไทยไม่ได้ยึดถือ
 ในกติกาดังกล่าวอย่างจริงจัง แต่สาเหตุอาจจะเกิดมาจากการ รุกล้ำทางชายแดนของฝรั่งเศส
 ก็เป็นได้ ซึ่งในสภาพการณ์ในขณะนั้นจะเห็นได้ว่าฝ่ายอักษะกำลังได้เปรียบอยู่ในทุกสมรภูมิ
 ผสมผสานกับนโยบายที่จะยึดเอาดินแดนอินโดจีนคืนจากฝรั่งเศสโดยวิธีการทางทหารซึ่ง
 ประสบความสำเร็จและรวดเร็วกว่าวิถีทางของกฎหมายที่ คร. ปรีดี เห็นว่าควรดำเนินการ
 เช่นนั้น ทำให้จอมพล ป. อยู่ในสภาพที่มีความได้เปรียบทางการเมือง ทั้งนี้เพราะถึง
 แม้ว่าอุดมการณ์ของผู้นำทั้งสองท่านที่จะมีจุดยืนอันเกี่ยวกับความเป็นชาตินิยมด้วยกันก็ตามที่
 แต่เนื่องจากสภาพการณ์และสภาพแวดล้อม คลลจจนทรัพยากรทางการเมืองและอำนาจ
 ของฝ่ายจอมพล ป. อยู่ในฝ่ายที่เหนือกว่า ทำให้สามารถบังคับพฤติกรรม (Manipulate)
 สถานการณ์เอาไว้ได้ และกลับเป็นเครื่องสร้างความชอบธรรมและสามารถสร้างฐาน
 อำนาจและบารมีทางการเมืองให้แล้วจอมพล ป. ได้เป็นอย่างดี จนทำให้จอมพล ป.
 สามารถมีอำนาจทางการเมืองที่โลกเห็นและอยู่เหนือผู้นำคนอื่น ๆ แม้กระทั่ง คร. ปรีดีก็ตามที่

จาสถานะการณ์ดังกล่าว ซึ่งแม้ว่า คร. ปรีดี จะนิยมชมชอบในอุดมการณ์แบบ
 ชาตินิยมก็ตามที่ แต่ก็ยังเชื่อถือในแนวทางที่สันติและมองเห็นว่าวิถีทางของกฎหมายสามารถ
 นำมาใช้ได้ดีกว่าวิธีการทางทหารจึงทำให้ท่านไม่เห็นด้วยกับนโยบายดังกล่าวของจอมพล ป.
 และจุดนี้เองที่จะกลายมาเป็นจุดเริ่มต้นของความแตกแยกทางการเมืองระหว่าง คร. ปรีดี

กับจอมพล ป. อันเนื่องมาจากความแตกต่างในแนวทางปฏิบัติเกี่ยวกับอุดมการณ์ชาตินิยม (กรณีพิพาทอินโดจีน) และนำไปสู่การต่อสู้ช่วงชิงอำนาจทางการเมือง ตลอดจนการ ก่อตั้งขบวนการเสรีไทยในช่วงสงครามโลกครั้งที่ 2 เพื่อที่จะต่อสู้กับประเทศญี่ปุ่นและใน ขณะเดียวกันก็เป็นการต่อสู้ทางการเมืองกับจอมพล ป. ซึ่งความแตกแยกนี้เกิดขึ้นอย่าง มองเห็นได้ชัด จนกระทั่งเกิดเป็นการต่อสู้ช่วงชิงอำนาจทางการเมืองของผู้นำฝ่ายพลเรือน (ภายใต้การนำของ ดร.ปรีดี) เพื่อโค่นล้มอำนาจทางการเมืองของจอมพล ป. ใน โอกาสต่อมา

ข. การกำเนิดขบวนการเสรีไทย

นับตั้งแต่กรณีพิพาทอินโดจีนเป็นต้นมาทำให้ความขัดแย้งระหว่าง ดร.ปรีดีและ จอมพล ป. ได้ทวีความรุนแรงขึ้น ทั้งนี้เพราะแนวความคิดในเรื่องของชาตินิยมนั้นมีความ ขัดแย้งกัน กล่าวคือจอมพล ป. นั้นนิยมลักษณะของการนำเอาอุดมการณ์ชาตินิยมมาผสม ผสานกับวิธีการทางทหาร เช่น การออกกฎระเบียบ (รัฐนิยม) ในเรื่องต่าง ๆ ส่วน ดร.ปรีดีนั้น มุ่งเน้นที่จะรักษาอธิปไตยและความเป็นเอกราชของชาติเป็นหลัก

ความขัดแย้งในทางการเมืองที่รุนแรงจนกระทั่งถึงขั้นแตกหักได้เกิดขึ้นภายหลังจาก ที่ประเทศญี่ปุ่นได้โจมตีประเทศไทย เมื่อวันที่ 8 ธันวาคม 2484 ซึ่งญี่ปุ่นได้ยื่นข้อเสนอ ให้จอมพล ป. (ในขณะนายกรัฐมนตรีเลือกปฏิบัติ 4 ประการ) คือ (53 : 200)

- ก. ยอมให้ญี่ปุ่นยกกองทัพผ่านไทยเท่านั้น
- ข. ให้ไทยทำสัญญาเป็นพันธมิตรกับญี่ปุ่นร่วมรบต่ออังกฤษและสหรัฐอเมริกา โดยญี่ปุ่นจะคืนดินแดนไทยที่เสียให้กับอังกฤษกับฝรั่งเศสทั้งหมด
- ค. ให้ไทยทำสัญญาร่วมป้องกันกับญี่ปุ่น
- ง. ให้ไทยเข้าร่วมเป็นภาคีตามกติกาสัญญาไตรภาคีระหว่างเยอรมนี อิตาลี และญี่ปุ่น ลงวันที่ 27 กันยายน 2483

ข้อเสนอทั้ง 4 ประการดังกล่าวได้ถูกนำเสนอเข้าสู่คณะรัฐมนตรีโดยจอมพล ป. ซึ่งเสียงส่วนใหญ่เห็นว่าไม่ควรจะสู้รบกับญี่ปุ่นและไม่ควรจะร่วมมือกับญี่ปุ่นด้วย (53 : 201) โดยที่ข้อเสนอของรัฐมนตรีแต่ละท่านมีรายละเอียดดังนี้ นายคิเรก ชัยนาม รัฐมนตรี ว่าการกระทรวงการต่างประเทศเสนอว่า "ควรยอมเพียงให้ญี่ปุ่นยกกองทัพต่างประเทศ

ไม่ควรเข้าร่วมเป็นพันธมิตรกับญี่ปุ่นในรูปใด ๆ ทั้งสิ้น" (48 : 109) ในส่วนของ คร.ปรีดี ก็มีความเห็นว่า

"เมื่อสั่งให้หยุดยิงไปและไม่รบกับญี่ปุ่นแล้วก็ควรตกลงกับญี่ปุ่นด้วยว่าไทยจะไม่รบกับฝ่ายสัมพันธมิตร ควรจะเอาแบบเคนมารุกที่ไต้หวันแทนไปเท่านั้น แต่ไทยจะไม่ช่วยเหลือใด ๆ ทั้งสิ้น เพราะตามข้อเสนอทั้งหมดของญี่ปุ่นนั้น เป็นการร่วมมือทางทหารทั้งสิ้น ไม่ใช่เงินทุนอย่างเดียว จึงควรร่างข้อตกลงชนเป็นของไทยเองให้เป็นไปในรูปเฉพาะทางอย่างเดียว" (53 : 201)

ในการนี้ปรากฏว่าคณะรัฐมนตรีได้มีมติตามข้อเสนอของนายดิเรก ชัยนาม และ คร.ปรีดี คือยอมให้ญี่ปุ่นยกกองทัพผ่านประเทศ แต่ญี่ปุ่นต้องเคารพเอกราชอธิปไตยและเกียรติศักดิ์ของชาติไทย ซึ่งต่อมาได้มีการลงนามในสัญญายอมให้ญี่ปุ่นผ่านประเทศได้ โดยมีข้อความที่ฝ่ายไทยเพิ่มเติมให้ญี่ปุ่นเคารพเอกราชและอธิปไตยของไทย อย่างไรก็ตามทางฝ่ายญี่ปุ่นได้ยื่นข้อเสนออีกให้มีการตกลงกันในทางเศรษฐกิจและการคลัง ฝ่ายไทยโดย คร.ปรีดี ได้ทำการโต้แย้งว่าข้อตกลงยอมให้ญี่ปุ่นผ่านประเทศนั้นเป็นเรื่องทางการทหารเพียงอย่างเดียว ไม่เกี่ยวกับการเงินหรือเรื่องอื่นเลย ญี่ปุ่นจะคงเคารพเอกราชและอธิปไตยอย่างเคร่งครัด ตามข้อตกลงดังกล่าวซึ่งฝ่ายญี่ปุ่นก็ยอมรับตามหลักการที่รัฐบาลไทยเสนอคือต้องไม่ปลดอาวุธทหารไทย ต้องเดินทัพผ่านเท่านั้นจะไม่พักที่กรุงเทพฯ ข้อตกลงมีขีดจำกัดแต่เพียงทางทหารเท่านั้น ซึ่งเป็นอันเด็ดขาดจะกระทำการเพิ่มเติมอะไรในภายหลังอีกไม่ได้แล้ว (53 : 202)

ความขัดแย้งอันนำไปสู่สภาวะของการเผชิญหน้ากันทางการเมืองระหว่างจอมพล ป. กับ คร.ปรีดีนั้น น่าจะมีมูลเหตุที่สำคัญมาจากการที่แต่เดิมไทยได้ทำสัญญายอมให้ญี่ปุ่นเคลื่อนทัพผ่านประเทศเท่านั้นและเป็นแต่เพียงด้านการทหารเท่านั้น แต่ในภายหลังจอมพล ป. กลับได้ยินยอมลงนามในกติกาสัญญาสัมพันธมิตรระหว่างไทยกับญี่ปุ่นขึ้นเมื่อวันที่ 21 ธันวาคม พ.ศ. 2464 ซึ่งเท่ากับเป็นการยกเลิกกติกามับเดิม โดยมีลักษณะเป็นการร่วมมือทั้งทางทหาร การเมือง และเศรษฐกิจ นอกจากนี้ยังมีพิธีสารลับว่าญี่ปุ่นจะช่วยให้ไทยได้คืนแคว้นจากอังกฤษและไทยสัญญาจะช่วยญี่ปุ่นในกรณีสงครามที่มีอยู่แล้วกับตะวันตก (48 : 112) ซึ่งการกระทำของจอมพล ป. ในครั้งนี้สร้างความไม่พอใจให้กับ คร.ปรีดี เป็นอย่างมาก เนื่องจากขัดกับหลักการดั้งเดิมของ คร.ปรีดี และคณะ

รัฐมนตรีที่ยอมให้ญี่ปุ่นเคลื่อนทัพผ่านประเทศ โดยไม่ยอมร่วมมือกับญี่ปุ่นและชาวอเมริกันที่สำคัญก็คือ การที่ คร.ปรีดีในฐานะรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการคลัง ไม่เห็นด้วยอย่างรุนแรงในกรณีที่ญี่ปุ่นขอทำความตกลงเรื่อง เศรษฐกิจและการคลังเพิ่มเติม โดยเสนอขอกู้เงินจากรัฐบาลไทยเป็นจำนวนหลายสิบล้านบาท ซึ่งในการประชุมคณะรัฐมนตรีเพื่อพิจารณาข้อเสนอเงินของญี่ปุ่น ปรากฏว่า คร.ปรีดี ได้มีการโต้เถียงกันกับจอมพล ป. อย่างรุนแรง อันเนื่องมาจากการที่จอมพล ป. ยินยอมให้ญี่ปุ่นกู้เงินบาทไทยโดยไม่รับฟังความเห็นของ คร.ปรีดี ที่ว่าการยอมให้ญี่ปุ่นกู้เงินจะทำให้เกิดภาวะเงินเฟ้อเพราะจะต้องพิมพ์ธนบัตรเพิ่มเติม (53 : 252-203) และเสนอแนะว่าควรจะให้ญี่ปุ่นพิมพ์ธนบัตรขึ้นเองภายในกองทัพที่เรียกว่า Invasion Notes แล้วประกาศยกเลิกธนบัตรเมื่อสงครามยุติลง

จากสภาวะที่ซัดแย้งดังกล่าว จึงทำให้ คร.ปรีดี ได้ลาออกจากตำแหน่งรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการคลังซึ่งเกิดขึ้นจากสาเหตุ 2 ประการ คือ ความซัดแย้งในค่านโยบายกับนายกรัฐมนตรี (จอมพล ป.) และอีกประการหนึ่งก็คือ การที่ คร.ปรีดี แสดงท่าทีที่ซัดแย้งกับญี่ปุ่นทำให้ฝ่ายญี่ปุ่นไม่พอใจและได้พยายามบีบให้ คร.ปรีดี ออกจากรัฐบาลและหลังจากนั้น คร.ปรีดี ก็ได้รับแต่งตั้งให้ดำรงตำแหน่งผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ ซึ่งตำแหน่งดังกล่าวเป็นตำแหน่งที่หลุดพ้นจากวงจรของการเมืองทำให้ คร.ปรีดี ไม่สามารถมีบทบาททางการเมืองในฐานะรัฐมนตรีได้

อย่างไรก็ตาม แม้ว่า คร.ปรีดี จะถูกผลักดันให้หลุดจากวงจรทางการเมือง โดยได้รับแต่งตั้งให้ดำรงตำแหน่งผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ก็ตามที่ แต่ในทางตรงกันข้ามกลับเป็นการเปิดโอกาสให้ คร.ปรีดีสามารถมีบทบาททางการเมืองในฐานะนักต่อต้านญี่ปุ่น ซึ่งเป็นจุดเริ่มต้นของขบวนการเสรีไทยที่กลายเป็นปัจจัยสำคัญในการโค่นล้มอำนาจของจอมพล ป. ในโอกาสต่อมา ดังจะเห็นได้จากคำกล่าวที่ว่า "ตำแหน่งผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ โดยเนื้อแท้แล้วไม่มีภาระมาก จะเป็นการสะดวกสำหรับการจัดขบวนการเสรีไทยต่อต้านญี่ปุ่นเป็นการลับ นอกจากนั้นยังจะทำให้ตนพ้นจากการร่วมอยู่ในรัฐบาลที่ร่วมมือกับฝ่ายญี่ปุ่นด้วย" (42 : 62) และแม้ว่าความซัดแย้งจะยังอยู่เพียงในระยะเริ่มแรกเท่านั้น แต่หากใครรู้สึกได้ว่าตำแหน่งผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์อาจเปิดโอกาสอันดีเลิศให้

การลงนามในกติกาสัญญาสัมพันธไมตรีกับประเทศญี่ปุ่นก็ยิ่งเท่ากับเป็นการตอกย้ำความไม่เห็นด้วยให้มากยิ่งขึ้น เพราะนอกจากจะไม่ยึดถือในนโยบายดังกล่าวแล้ว คร.ปรีดี ยังมีความเชื่อว่าการตัดสินใจของจอมพล ป. ในกรณีพิพาทอินโดจีนและกรณีญี่ปุ่นบุกประเทศไทยนั้นเป็นการตัดสินใจที่ผิดพลาด ทั้งนี้เพราะท่านมีความเชื่อว่าเป็นที่สุกฝ้ายสัมพันธไมตรีจะต้องได้รับชัยชนะและไทยก็ต้องประสบกับสภาวะของผู้แพ้สงครามอีกด้วย

ในประเด็นที่สอง จะเห็นว่าความขัดแย้งในกรณีญี่ปุ่นบุกประเทศไทยนั้น แม้จะความเห็นของ คร.ปรีดีและคณะรัฐมนตรีกับจอมพล ป. จะมีส่วนคล้อยตามกันในเรื่องของการยอมให้ญี่ปุ่นเดินทัพผ่านประเทศไทยก็ตาม แต่จากการที่จอมพล ป. ยอมลงนามในกติกาสัญญาสัมพันธไมตรีกับญี่ปุ่นนั้นเป็นการผิดมติคณะรัฐมนตรีและ คร.ปรีดี ทั้งนี้เพราะผลของสัญญาฉบับนี้ทำให้ไทยจะต้องเข้าไปมีส่วนเกี่ยวข้องกับญี่ปุ่นทั้งในด้านการเมือง เศรษฐกิจและสังคม โดยเฉพาะกรณีการขอกู้เงินของญี่ปุ่น ซึ่ง คร.ปรีดีมีความขัดแย้งกับจอมพล ป. อย่างรุนแรงโดยที่ นายประเสริฐ ปัทมะสุคนธ์ ได้กล่าวว่า

หลังจากที่นายกรัฐมนตรีได้ตกลงยินยอมให้กองทัพญี่ปุ่นผ่านประเทศไทยแล้วปรากฏว่า รัฐมนตรีหลายคนถูกญี่ปุ่นตั้งข้อตั้งถึงหาว่ามีเจตนาชักชวนกองทัพญี่ปุ่นบุคคลที่ถูกเพ่งเล็งมากที่สุดได้แก่ นายปรีดี พนมยงค์ ซึ่งขณะนั้นดำรงตำแหน่งรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการคลัง เพราะเหตุที่หลังจากที่ประเทศไทยยอมให้กองทัพญี่ปุ่นผ่านประเทศไทยแล้ว กองทัพญี่ปุ่นก็ได้เจรจาขอยืมเงินจากประเทศไทยหลายสิบล้านเพื่อใช้จ่ายในกองทัพที่อยู่ในประเทศไทย รัฐมนตรีว่าการกระทรวงการคลังจึงได้ชี้แจงเหตุผลคัดค้านการกระทำ ทั้งนี้เพราะว่ามติเงื่อนไซที่ญี่ปุ่นขอตกลงครั้งแรก การขอร้องของญี่ปุ่นในครั้งแรกนั้นเพียงขอให้กองทัพญี่ปุ่นผ่านเท่านั้น แต่กลับมาขอกู้เงินซึ่งนอกเหนือไปจากเงื่อนไซที่ตกลงกัน และถ้ายอมให้กู้แล้วประเทศไทยจะได้รับความเสียหาย โดยจะต้องพิมพ์ธนบัตรเพิ่มขึ้น จะทำให้เงินหมุนเวียนในตลาดเมืองไทยมากเป็นเหตุให้เงินเฟ้อ เป็นการกระทบกระเทือนต่อเศรษฐกิจของประเทศ แต่นายกรัฐมนตรีก็อนุมัติให้ญี่ปุ่นกู้เงินไปตามที่ขอได้ (55 : 380)

ในประเด็นที่สาม เกี่ยวกับแนวทางในการแก้ปัญหาทางการเมืองซึ่ง คร.ปรีดีมีความเชื่อมั่นในฐานะนักกฎหมายที่ว่าปัญหาการเมืองระหว่างประเทศนั้นสามารถใช้กฎหมายเป็นเครื่องตัดสินได้ เช่นกรณีพิพาทอินโดจีนซึ่งได้กล่าวมาแล้วและนอกจากนั้นการที่รัฐบาลได้ประกาศพระราชบัญญัติหน้าที่ของคนไทยในระหว่างสงครามที่กำหนดให้คนไทย

คือผู้บูรณการจนสุดความสามารถ หากสู้ไม่ได้ให้ทำลายทุกสิ่งทุกอย่างที่จะเป็นประโยชน์
กับศัตรู (55 : 1030) ซึ่งภายหลังที่ญี่ปุ่นบุกประเทศไทยเพียงวันเดียวก็ได้มีการยินยอม
ให้ญี่ปุ่นเดินทัพผ่านประเทศไทยซึ่งเป็นการชกต่อหลักการที่รัฐบาลได้ประกาศเอาไว้ อัน
เท่ากับเป็นการเสื่อมเสียเกียรติภูมิและความชอบธรรมของรัฐบาลเป็นอย่างมาก

ในขณะที่เดียวกันเมื่อมาถึงจุดนี้ก็จะเห็นว่าระคับความชอบธรรมทางการเมือง
ของจอมพล ป. เริ่มลดลงไม่ว่าจะเป็นในส่วนของปัญญาชนและประชาชน ทั้งที่จะเห็นได้
จากความสนับสนุนที่บุคคลเหล่านี้มีต่อขบวนการเสรีไทย และ คร. ปรีดี ซึ่งจะได้อธิบายใน
โอกาสต่อไป และในทางตรงกันข้าม จากการที่ คร. ปรีดีได้พ้นจากตำแหน่งรัฐมนตรี
ร่วมรัฐบาลเดียวกัน จอมพล ป. ไปดำรงตำแหน่งผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ ทำให้
คร. ปรีดีกลับได้รับความชอบธรรมและบารมีทางการเมืองมากยิ่งขึ้น ทั้งนี้เพราะเท่ากับ
เป็นการปิดการะที่ คร. ปรีดี จะต้องยอมรัยเนื่องมาจากความร่วมมือในรัฐบาลที่ดำเนินนโยบาย
ที่ผิดพลาดในกรณีญี่ปุ่นบุกประเทศไทย

ยิ่งไปกว่านั้นด้วยตำแหน่งผู้สำเร็จราชการฯ ทำให้ คร. ปรีดี มีอิสระในการ
ดำเนินการจัดตั้งขบวนการเสรีไทยและในการต่อต้านญี่ปุ่นและโค่นล้มอำนาจของจอมพล ป.
อีกด้วย ทั้งนี้เพราะการดำรงตำแหน่งดังกล่าวทำให้ คร. ปรีดี รอค้นจากการควบคุม
หรือความพยายามในการที่จะจับผิดของญี่ปุ่นในประเด็นที่ฝ่ายญี่ปุ่นมีความไม่ไว้วางใจใน
ท่าทีและบทบาททางการเมืองของ คร. ปรีดี ไม่ว่าจะเป็นกรณีของการไม่เห็นด้วยที่
จอมพล ป. (ในฐานะนายกรัฐมนตรี) ตกลงใจร่วมทำสงครามกับญี่ปุ่น และที่สำคัญที่สุด
ก็คือการที่ คร. ปรีดี ในฐานะของ รัฐมนตรีว่าการกระทรวงการคลัง ได้มีปฏิกริยาที่รุนแรง
ในการที่จะไม่ยอมให้ญี่ปุ่นกู้เงินจากประเทศไทย ด้วยเหตุนี้จึงทำให้ฝ่ายญี่ปุ่นมีความไม่
ไว้วางใจในตัว คร. ปรีดี เป็นอย่างมาก และได้มีการใช้ความพยายามเป็นอย่างยิ่งที่จะ
ผลักดันให้ คร. ปรีดี หลุดพ้นจากอำนาจทางการเมืองจนกระทั่งต้อง ไปดำรงตำแหน่งผู้สำเร็จ
ราชการ และในทางตรงกันข้ามการดำรงตำแหน่งดังกล่าวกลับกลายเป็นประโยชน์ทาง
การเมืองแก่ คร. ปรีดี โดยที่ตำแหน่งนี้เป็นตำแหน่งที่อยู่เหนือการเมืองจึงทำให้ฝ่ายญี่ปุ่น
ไม่สามารถที่จะจับผิดได้ ในขณะที่เดียวกันก็สามารถที่จะดำเนินการทางการเมืองใน
ลักษณะต่าง ๆ ได้อย่างอิสระและปลอดภัยมากยิ่งขึ้น

อย่างไรก็ดี ปรากฏว่าในขณะที่ญี่ปุ่นบุกประเทศไทยนั้นยังไม่ได้มีการก่อตั้ง ขบวนการเสรีไทยในลักษณะที่เป็นองค์กรที่สมบูรณ์แบบขึ้น

เนื่องจากในระยะแรกที่ยังไม่ได้มีการจัดตั้งขบวนการเสรีไทยขึ้น จะมีก็เป็น เพียงผู้ที่มีความรักชาติและต้องการที่จะต่อต้านญี่ปุ่นเพื่อกอบกู้สถานการณ์ของประเทศไทย ดังนั้นจึงได้มีการจัดตั้งขบวนการเสรีไทยเพื่อการตั้งกล่าวในลักษณะที่เป็นรูปแบบของ องค์กร ที่มีรูปแบบที่ถูกต้อง ขึ้น

ค. ภารกิจของ ขบวนการเสรีไทย

การก่อตั้งขบวนการเสรีไทยเป็นวิธีการต่อสู้ในทางการเมืองและในทางทหาร (ในกรณีที่เป็น) ของ คร.ปรีดี และผู้ร่วมก่อตั้งคนอื่น ๆ ทั้งนี้เพื่อปฏิบัติภารกิจใน ทางการเมืองซึ่งเกิดมาจากการดำเนินการทางการเมืองของจอมพล ป. ที่ทำให้ประเทศไทยตกอยู่ในสถานะที่ล่อแหลมต่อที่ คร.ปรีดี ได้กล่าวว่า

กองบัญชาการเสรีไทยได้คำนึงถึงสถานะของประเทศไทยซึ่งมีลักษณะพิเศษ โดยเฉพาะระหว่างสงครามโลกครั้งที่ 2 คือ

1. ประเทศไทยถูกญี่ปุ่นซึ่งเป็นฝ่ายอักษะ (AXIS) คือพันธมิตรระหว่าง เยอรมัน ญี่ปุ่น รัสเซีย

2. รัฐบาลไทยสมัยสงครามนั้นได้ก่อสถานะสงครามต่อสัมพันธมิตร... รัฐบาล ไทยได้ประกาศสงครามต่อบริเตนใหญ่และสหรัฐอเมริกา บริเตนใหญ่ก็ได้ประกาศ สงครามต่อโต และประเทศในเครือจักรภพอังกฤษคือ ออสเตรเลียกับแอฟริกาใต้ ก็ได้ประกาศสงครามต่อประเทศไทยอันเป็นการผูกมัดสถานะสงครามกับประเทศไทย ให้แน่นยิ่งขึ้นอีก

3. สหรัฐอเมริกาใช้วิธียับยั้ง (refrain) โดยยังมีได้ประกาศสงคราม ต่อประเทศไทยเป็นการตอบโต แต่ตามกฎหมายระหว่างประเทศนั้นสถานะสงคราม เกิดขึ้นเมื่อรัฐบาลของประเทศหนึ่งประเทศสงครามต่ออีกประเทศหนึ่ง หรือรัฐบาล ของประเทศหนึ่งได้มีการปฏิบัติทางสงคราม (act to war) โดยไม่ประกาศ สงครามต่ออีกประเทศหนึ่ง ทั้งนี้ไม่ว่าเป็นที่ประเทศซึ่งถูกประกาศสงครามหรือ ถูกการกระทำทางสงครามโดยรัฐบาลของประเทศอื่นนั้นจะต้องประกาศสงคราม เป็นการตอบโต จึงต่างกับวิธีทำสัญญาระหว่างเอกชนต่อเอกชน ซึ่งทั้งสองฝ่าย จะต้องตกลงกันลงนามในสัญญาเท่านั้น...

รัฐบาลจอมพล ป. พินฺสุสงครามได้แจ้งการประกาศสงครามในรัฐบาล ส.ร.อ. ทราบถูกต้องสมบูรณ์แบบตามระเบียบการทูตและกฎหมายระหว่างประเทศแล้วคือ รัฐบาลพิบูลา ได้แจ้งประกาศสงครามแก่กงสุลสวิสประจำกรุงเทพฯซึ่งรัฐบาล ส.ร.อ. เป็นตัวแทนดูแลผลประโยชน์ของ ส.ร.อ.... (56 : 8)

จากสภาพของ ประเทศไทยสภาวะสงครามที่เกิดขึ้นประกอบกับการที่ คร.ปรีดี มิได้ร่วมอยู่ในรัฐบาลเกี่ยวกับจอมพล ป. โดยดำรงตำแหน่งผู้สำเร็จราชการฯ แทนตำแหน่งรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการคลัง ทำให้ คร.ปรีดีสามารถมีอิสระในการดำเนินการตามอุดมการณ์ชาตินิยม กล่าวคือ ได้เริ่มจัดตั้งขบวนการเสรีไทยขึ้นโดย คร.ปรีดี ได้เริ่มดำเนินงานต่อต้านญี่ปุ่นอย่างจริงจังโดยใช้รหัสลับเรียกขบวนการเสรีไทยภายในประเทศในระยะแรก ๆ ว่า "X.O.Group" (57 : 315) และบุคคลกลุ่มแรกที่เข้าร่วมในการดำเนินการครั้งนี้ได้แก่ นายทองแปง ชลภูมิ นายเตียง ศิริขันธ์ นายทองอินทร์ ภูริพัฒน์ นายถวิล อุดล นศยจำลอง กาวเรือง นายจรูญ สืบแสง นายทวี ตะเวทีกุล หลวงเกษชาติวงศ์ และนายกำจักษ์ พลังกุล (57 : 312) โดยมีแนวทางปฏิบัติในขั้นต้นคือ

- 1) ให้ คร.ปรีดี พนมยงค์ หลบหนีออกนอกประเทศไปจัดตั้งรัฐบาลไทยอิสระขึ้นในเขตอำนาจของฝ่ายสัมพันธมิตร และดำเนินการต่อต้านญี่ปุ่นต่อไป
- 2) ให้ คร.ปรีดี จัดตั้งรัฐบาลไทยอิสระขึ้นภายในประเทศที่นครสวรรค์หรือจังหวัดทางภาคเหนือ ทำการต่อต้านญี่ปุ่นประวิงเวลาจนกว่าจะได้รับความช่วยเหลือจากฝ่ายสัมพันธมิตร

อย่างไรก็ดี แนวทางทั้ง 2 ประการดังกล่าวไม่สามารถกระทำได้อันเนื่องมาจากเพราะในแนวทางแรกนั้นปรากฏว่าฝ่ายญี่ปุ่นได้ติดตามความเคลื่อนไหวของ คร.ปรีดี อยู่ตลอดเวลาและได้วางกำลังทหารไว้ทั่วประเทศตลอดจนปิดกั้นเส้นทางการหลบหนีออกนอกประเทศและสำหรับในแนวทางที่สอง ปรากฏว่าเนื่องจากภาคเหนือของไทยนั้นอยู่ในการยึดครองของญี่ปุ่น และ คร.ปรีดี ได้มอบให้หลวงกาจสงครามไปทำการตามแนวทางดังกล่าวได้ (53 : 314) ซึ่งในที่สุด คร.ปรีดี จึงได้จัดตั้งขบวนการต่อต้านญี่ปุ่นขึ้นที่กรุงเทพฯ และจัดส่งผู้แทนออกไปติดต่อกับฝ่ายพันธมิตร เพื่อขอความช่วยเหลือและจัดตั้งรัฐบาลขึ้นนอกประเทศ โดยในปี พ.ศ. 2485 คร.ปรีดี ได้พยายามส่งผู้แทนเล็ก ๆ ไปติดต่อกับรัฐบาลจีนที่กรุงปักกิ่งแต่ไม่ประสบความสำเร็จ (53 : 206)

ในปี พ.ศ. 2486 ได้ส่งนายกำจักษ์ พลังกุล ไปยังอังกฤษเพื่อติดต่อกับฝ่ายสัมพันธมิตร ซึ่งนายกำจักษ์ พลังกุล เป็นผู้ที่มีความกว้างขวางด้านชาติต่อต้านญี่ปุ่นอย่าง

ใกล้ชิดกับนายเตียง ศิริขันธ์ นายทองอินทร์ ภูริพัฒน์ นายถวิล อุดล และ
 นายจำลอง กวางเรือง และกลุ่มดังกล่าวมีความเห็นว่าหากไม่สามารถโค่นล้มรัฐบาล
 จอมพล ป. ได้สำเร็จแล้วงานปฏิวัติก็คงดำเนินการไม่ได้ เนื่องจากแม้จะสามารถจัดตั้ง
 รัฐบาลอิสระขึ้นภายในประเทศได้ ก็ขาดแคลนทรัพยากรทุกอย่างไม่ว่าจะเป็นกำลังคน
 อาวุธ ฯลฯ ดังนั้นกลุ่มของนายกำจักษ์ พลังกุล จึงเข้าร่วมกับ คร.ปรีดี โดยเห็นว่า
 คร.ปรีดีสามารถเป็นหัวหน้าคณะปฏิวัติได้ และได้เสนอแผนก่อค่านิยมและโค่นล้มรัฐบาล
 จอมพล ป. ดังนี้ (58 : 549-537)

1. พยายามโค่นล้มรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม
2. พยายามก่อวินาศกรรมค่านิยม
3. พยายามติดต่อกับฝ่ายสัมพันธมิตร
4. พยายามโฆษณาชวนเชื่อบ่อนทำลายความเชื่อถือ ความนิยมของประชาชน
 ที่มีต่อรัฐบาลจอมพล ป. และค่านิยม ตลอดจนชักนำกระตุ้นให้ประชาชนเกิด
 ศรัทธาเชื่อมั่นในฝ่ายสัมพันธมิตร

นอกจากนั้น คร.ปรีดี ได้ดำเนินการให้นายกำจักษ์ พลังกุล เดินทางไปยัง
 จุงกิงประเทศจีนเพื่อติดต่อกับรัฐบาลจีน อังกฤษ และสหรัฐอเมริกา โดยแจ้งให้ทราบว่า
 ประกาศสงครามเมื่อวันที่ 25 มกราคม พ.ศ. 2485 เป็นโมฆะ เนื่องจากขัดกับรัฐธรรมนูญ
 โดยที่ คร.ปรีดี ในฐานะผู้สำเร็จราชการ (ซึ่งมีด้วยกัน 3 ท่าน) มิได้ลงนามเห็นชอบ
 แต่อย่างใด (59 : 393-397) และการติดต่อกับรัฐบาลสหรัฐฯ นั้นให้กระทำผ่าน
 ม.ร.ว.เสนีย์ ปราโมช เอกอัครราชทูตไทยประจำสหรัฐฯ ซึ่งได้จัดตั้งขบวนการ
 เสรีไทยขึ้นที่สหรัฐฯ อยู่ก่อนแล้ว จึงทำให้ขบวนการเสรีไทยได้สามารถประสานการ
 ดำเนินงานทั้ง 3 ฝ่าย กล่าวคือ ภายในประเทศ สหรัฐอเมริกาและอังกฤษ (53 : 351)

ในส่วน of ขบวนการเสรีไทยภายในประเทศ นอกจากจะจัดตั้งขึ้นในหมู่ผู้นำ
 ปัญญาชนที่เป็นกลุ่มผู้นำแล้ว คร.ปรีดี ยังได้ขยายฐานการจัดตั้งออกไปให้เกิดการยอมรับ
 แก่ประชาชนโดยทั่วกัน กล่าวคือ ได้มอบหมายให้สมาชิกขบวนการเสรีไทยที่เป็นสมาชิก
 สภาผู้แทนราษฎรไปดำเนินการจัดตั้งขบวนการฯ ขึ้นในจังหวัดต่าง ๆ เพื่อขยายขอบเขต
 การปฏิบัติงานออกไปทั่วประเทศ เช่น ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ คร.ปรีดี ได้รับการ

สนับสนุนจากนายเตียง ศิริขันธ์ ส.ส.จังหวัดสกลนคร นายทองอินทร์ ภูริพัฒน์ ส.ส.จังหวัดอุบลราชธานี นายจำลอง คาวเรือง ส.ส.จังหวัดมหาสารคาม นายถวิล ส.ส.จังหวัดร้อยเอ็ด นายอ้วน นาคทรพรพ ส.ส.จังหวัดอุครธานี และนายฟุ้ง ศรีจันทร์ ส.ส.จังหวัดอุตรดิตถ์ ฯลฯ (36 : 323) เป็นการทำให้ขบวนการเสรีไทยได้รับการยอมรับในหมู่ประชาชนมากยิ่งขึ้น

ในส่วนของคณะรัฐบาลนั้นปรากฏว่าได้มีรัฐมนตรีเข้าร่วมในขบวนการเสรีไทย เช่น พล.ต.อ.หลวงอภัยเกษ พล.ร.ต.หลวงสังวรยุทธกิจ นายศิริเวท ชัยนาม นายทวี บุญยเกษตร และนายควง อภัยวงศ์ โดยเฉพาะ พล.ต.อ.หลวงอภัยเกษจรัส ซึ่งดำรงตำแหน่งรัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงมหาดไทยและอธิบดีกรมตำรวจ ได้เป็นผู้ช่วยคนสำคัญของ คร.ปรีดี ในด้านการจัดส่งกำลังตำรวจที่อยู่ในขบวนการเสรีไทยไปร่วมงานต่อต้านญี่ปุ่นในจังหวัดต่าง ๆ ตลอดจนให้ความคุ้มครองช่วยเหลือสมาชิกขบวนการเสรีไทย สายต่าง ประเทศที่ลอบเข้ามาปฏิบัติภารกิจลับภายในประเทศ (60 : 243)

ในเรื่องของการเข้าร่วมขบวนการเสรีไทยของฝ่ายรัฐบาลนั้นน่าจะเห็นว่ามี ความสำคัญในประเด็นเกี่ยวกับการดำเนินการของขบวนการเสรีไทยภายในประเทศมากที่สุด ทั้งนี้เพราะการจัดตั้งขบวนการดังกล่าวนั้น แม้ว่าจะได้กระทำอย่างลับแล้วก็ตาม แต่เนื่องจากการจัดองค์กรนั้นพยายามที่จะมุ่งเน้นให้เกิดแนวร่วมในลักษณะที่กว้างขวาง พยายามแสวงหาความร่วมมือจากทุก ๆ ฝ่าย จึงทำให้ความเคลื่อนไหวต่าง ๆ นั้นจะต้องเป็นที่เปิดเผยอยู่พอสมควร ซึ่งในเรื่องนี้ถ้ากลุ่มผู้มีอำนาจ (บางส่วน) ไม่ได้มีความยินยอมแล้ว ก็เท่ากับว่าขบวนการดังกล่าวย่อมจะไม่ได้มีการยอมรับและจะต้องถูกทำลาย ในที่สุดอันหมายถึงความนิยมตลอดจนอำนาจทางการเมืองของจอมพล ป. ในฐานะนายกรัฐมนตรีได้ลดต่ำลง โดยเฉพาะความชอบธรรมทางการเมืองซึ่งเป็นเพราะความผิดพลาดในการดำเนินนโยบายนับตั้งแต่กรณียินยอมให้ญี่ปุ่นเดินทัพผ่านประเทศไทย (โดยลงนามในกติกาสัญญาสัมพันธไมตรีระหว่างไทยกับญี่ปุ่น) ซึ่งทำให้ไทยต้องสูญเสียประโยชน์มากมายมหาศาล เช่น การให้ญี่ปุ่นกู้เงินและที่สำคัญที่สุดก็คือการสูญเสียเกียรติภูมิของชาติ

นอกจากนั้น จอมพล ป. ยังดำเนินนโยบายที่ผิดพลาดในด้านการเสริมสร้างวัฒนธรรมและลัทธิชาตินิยมโดยการเชื่อง่าย ซึ่งทำให้ประชาชนไม่พอใจรัฐบาลและได้เป็นเหตุผลที่สำคัญในการโจมตีรัฐบาลของฝ่าย คร.ปรีดี ในแง่ที่ว่า จอมพล ป. พยายาม

ที่จะปกครองประเทศด้วยระบอบเผด็จการ ก็จะได้เห็นได้ว่านโยบายรัฐนิยมของจอมพล ป. นั้นสามารถนำมาใช้ได้อย่างดีในกรณีพิพาทอินโดจีน แต่จากสภาพการณ์ที่เปลี่ยนไปภายหลังกรณีของไทยได้ลงนามในกติกาสัมพันธไมตรีกับญี่ปุ่นแล้วทำให้ความชอบธรรมทางการเมืองของจอมพล ป. ได้ตกต่ำลงตามลำดับ

จากการศึกษาจะพบว่า พื้นฐานของการเกิดขบวนการเสรีไทยนั้น น่าจะเกิดขึ้นจากภารกิจต่าง ๆ ดังนี้คือ (56 : 15)

1. คอสูญี่ปุ่นผู้รุกราน และ
2. ปฏิบัติการเพื่อให้สัมพันธมิตรรับรองว่าประเทศไทยไม่ตกเป็นฝ่ายแพ้สงคราม และการถอนหนักเป็นเบา

ในค่านของภารกิจแรกคือคอสูญี่ปุ่นผู้รุกรานนั้นมีแนวทางการปฏิบัติที่จะต้องดำเนินการรวบรวมผู้รักชาติอย่างกว้างขวางให้เขาเป็นขบวนการเดียวกันเพื่อต่อสู้กับญี่ปุ่นโดยประสานงานกับกำลังของฝ่ายสัมพันธมิตร ทั้งนี้เพราะกองบัญชาการเสรีไทยตระหนักถึงศักยภาพทางทหารที่เหนือกว่าของฝ่ายญี่ปุ่น และขบวนการเสรีไทยได้ร่วมกับสัมพันธมิตรตามสายงานการทหารของสัมพันธมิตร คือ กองบัญชาการทหารสูงสุดสัมพันธมิตรภาคเอเชียอาคเนย์ ซึ่งอยู่ภายใต้การบังคับบัญชาของลอร์ดแมาน์แบคเตน) ซึ่งมีองค์การทหารของสหรัฐร่วมปฏิบัติอยู่ด้วย (54 : 16,19)

ในค่านของภารกิจที่สองคือการปฏิบัติการเพื่อให้สัมพันธมิตรรับรองว่าประเทศไทยไม่ตกเป็นฝ่ายแพ้สงครามและการถอนหนักเป็นเบา นั้น มีแนวทางการปฏิบัติเพื่อจะทำให้สัมพันธมิตรรับรองว่าประเทศไทยไม่ตกเป็นฝ่ายแพ้สงครามและการปฏิบัติเพื่อให้สัมพันธมิตรถอนหนักเป็นเบาในการเรียกร้องค่าเสียหายจากประเทศไทย เพราะเหตุที่รัฐบาลไทยได้ทำความเสียหายให้แก่ประเทศสัมพันธมิตร (56 : 20)

จากภารกิจทั้งสองประการนั้น จะเห็นได้ว่าภารกิจในประการหลังนั้นเป็นภารกิจที่มีลักษณะความเป็นนามธรรมมากกล่าวคือ การสร้างการยอมรับว่าเจตนาารมย์ที่แท้จริงของไทยนั้นไม่ได้เห็นด้วยกับการดำเนินการของรัฐบาลไทยภายใต้การนำของจอมพล ป. แม้แต่น้อย ซึ่ง คร.ปรีดี และขบวนการเสรีไทยต้องทำการพิสูจน์ให้เกิดความเป็นรูปธรรมมากยิ่งขึ้น ซึ่ง คร.ปรีดี ได้กล่าวเอาไว้ว่า

แม้ว่ารัฐบาลอเมริกันได้มีนโยบายต่อประเทศไทย... แต่รัฐบาลอเมริกันก็มิได้ยอมให้ฝ่ายไทยได้ประโยชน์จากการนี้ลงาย ๆ โดยไม่ต้องมีการต่อสู้กับญี่ปุ่นต่อไปอีก โดยรัฐบาลอเมริกันได้คิดต่อมายัง กองบัญชาการเสรีไทยที่จะให้มีการปฏิบัติต่อสู้ญี่ปุ่นตามแผนยุทธศาสตร์ร่วมกันของ ฝ่ายสัมพันธมิตรให้มากยิ่งขึ้น

กองบัญชาการเสรีไทยได้ต้องรับเสรีไทยจาก ส. ร. อ. และจากอังกฤษ ที่ได้รับการอบรม การทหารจาก 2 ประเทศนั้น เขามารวมงานต่อต้านญี่ปุ่น กองบัญชาการเสรีไทยได้ส่ง เสรีไทยจากภายในประเทศออกไปฝึกฝนการทหาร ญ. อินเคีย และสั่งการเสด็จแล้วกลับมาปฏิบัติการในหน่วยต่าง ๆ ภายในประเทศ ฝ่ายอเมริกันและอังกฤษได้ส่งนายทหารของประเทศทั้งสองมาเป็นตัวแทนของเขา ประจำกองบัญชาการเสรีไทยจำนวนหนึ่ง และมาช่วยฝึกฝนพลพรรคไทยหลายหน่วยในประเทศไทย ฝ่ายกองบัญชาการเสรีไทยได้ส่งนายทหารบก นายทหารอากาศไปประจำกองบัญชาการภาคเอเชียอาคเนย์และได้ส่งนายทหารเรือไปประจำกรูวอชิงตัน

นายทหารสัมพันธมิตรได้เห็นสมรรถภาพแห่ง การต่อสู้ของ กองบัญชาการเสรีไทยแล้วจึงรายงานไปยังรัฐบาลของตนเป็นระยะ ๆ ไป มิใช่ฝ่ายกองบัญชาการสัมพันธมิตรเป็นคนบัญชาสอนที่เรือต่าง ๆ วาองคการโคโชนฉาววาโคนำมวลชนต่อสู้ญี่ปุ่นแล้วก็เป็น การเพียงพอ หากกองบัญชาการสัมพันธมิตรต้องพิสูจน์จากรูปแบบแท้จริงให้แน่นอนแล้วจึงจะเชื่อ

ก่อนที่ประธานาธิบดีรูสเวลต์จะเดินทางไปประชุมร่วมกับพระเจ้าซุซซิลล์นายกรัฐมนตรีอังกฤษ และจอมพลสตาลินที่นครอัลตา (Yalta) (ตั้งอยู่ที่แหลมไครเมียของสหภาพโซเวียต) ในต้นเดือนกุมภาพันธ์ ค.ศ. 1945 (พ.ศ. 2488) นั้น ทานมีบัญชาให้กรมกิจการประชาสัมพันธ์เคียงโคแห่งกระทรวงการต่างประเทศจัดทำบันทึกเพื่อทานเอาไว้ในการสนทนากับ มร. เซซซิลล์และจอมพลสตาลินเกี่ยวกับสถานการณ์ภายนอกของประเทศไทย... (56 : 30)

ภารกิจทั้งสองประการของขบวนการเสรีไทย ซึ่ง คร. ปรีดี ได้ชี้แจงไปนั้นน่าจะเรียกได้ว่าเป็นภารกิจทางตรงที่จะต้องปฏิบัติให้เกิดขึ้น แต่อย่างไรก็ดี โดยเฉพาะในด้านการเมืองภายในประเทศนั้น ปรากฏว่าภารกิจหลักอีกประการหนึ่งที่เกิดขึ้นก็คือ การโค่นล้มอำนาจของรัฐบาลจอมพล ป. ในขณะนั้น

ภารกิจดังกล่าวที่เกิดขึ้นก็เพราะความจำเป็นที่จะต้องโค่นล้มรัฐบาลจอมพล ป. อันเนื่องมาจากการดำเนินงานทางการเมืองของจอมพล ป. นั้น เป็นอุปสรรคต่อการปฏิบัติการกิจของขบวนการเสรีไทยทั้ง 2 ภารกิจ โดยจะเห็นได้ว่าภายหลังจากที่จอมพล ป.

ในฐานะนายกรัฐมนตรีได้ลงนามในกติกาสัญญาสัมพันธไมตรีกับญี่ปุ่นแล้วก็ได้ทำการที่ชวบนการเสรีไทยเป็นองค์การที่ไม่ถูกต้องตามกฎหมาย ซึ่งนอกจากวิธีการต่อสู้โดยใช้กำลังทหารแล้ว ชวบนการเสรีไทยโดย คร.ปรีดี พนมยงค์ ยังมีวิธีการอีกประการหนึ่งก็คือ การสร้างฐานอำนาจทางการเมืองเพื่อที่จะโค่นล้มอำนาจทางการเมืองของจอมพล ป. โดยการรวบรวมเสียงสนับสนุนภายในสภาผู้แทนราษฎรเพื่อโค่นล้มรัฐบาลจอมพล ป. ในสภาความวิถิต่างของรัฐธรรมนูญ ซึ่งในการนั้น คร.ปรีดีก็สามารถรวบรวมเสียงสนับสนุนจากสมาชิกสภาประเภทที่ 1 อันได้แก่ นายทองเปลว ชลภูมิ นายเตียง ศิริขันธ์ นายเลียง ไชยกาล และนายถวิล อุดล ฯลฯ ซึ่งสมาชิกสภา ดังกล่าวก็ได้เข้าร่วมในชวบนการเสรีไทยอยู่ด้วยแล้ว โดยได้พยายามชักจูงให้สมาชิกสภาหันมาสนับสนุน คร.ปรีดี อย่างเต็มที่ (61 : 121-123) และในขณะที่เดียวกัน คร.ปรีดีก็ได้คิดค่อให้หลวงคุดา ลดความกดดันที่มีต่อสมาชิกสภาประเภทที่ 1 เพื่อให้สมาชิกสภาประเภทที่ 1 มีอิสระในการดำเนินการทางการเมืองซึ่งจะเป็นประโยชน์แก่ฝ่าย คร.ปรีดี (36 : 322)

จากความขัดแย้งที่เริ่มก่อตัวขึ้นตั้งแต่กรณีพิพาทอินโดจีนมาจนถึงกรณีญี่ปุ่นบุกประเทศไทยนั้นทำให้ความสัมพันธ์ระหว่าง คร.ปรีดีกับจอมพล ป. นั้นได้หยุคชะงักลงและทำให้เกิดการช่วงชิงอำนาจทางการเมืองขึ้น ทั้งนี้โดยมีมูลเหตุในเรื่องของนโยบายชาตินิยม ซึ่งแตกต่างกันในด้านแนวทางการปฏิบัติเป็นหลัก

กล่าวโดยสรุป จากสภาพการณ์ที่เกิดขึ้นเกี่ยวกับวิกฤตการณ์ของอุดมการณ์ชาตินิยมที่เกิดขึ้นมาโดยเฉพาะภายหลังที่ญี่ปุ่นบุกประเทศไทยและได้มีการจัดตั้งชวบนการเสรีไทยแล้ว จะเห็นได้ว่า ความขัดแย้งทางการเมืองระหว่าง คร.ปรีดี กับจอมพล ป. นั้น อยู่ในลักษณะที่ประสานกันไม่ได้อีกแล้วอันเนื่องมาจากแนวทางการปฏิบัติต่อสภาวะสงครามที่แตกต่างกัน และจากสภาพการณ์ที่เอื้ออำนวยในขณะนั้น จึงทำให้ คร.ปรีดี อยู่ในสภาพที่ได้เปรียบจอมพล ป. เป็นอย่างมาก ดังจะเห็นได้ว่าภายหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 คร.ปรีดี ในฐานะหัวหน้าชวบนการเสรีไทย สามารถก้าวขึ้นมามีบทบาทและอำนาจทางการเมืองอีกครั้งหนึ่ง ทั้งยังเป็นที่ยอมรับจากทุก ๆ ในฐานะผู้นำประเทศที่มีความเป็นชาตินิยมสูง ซึ่งเท่ากับเป็นปัจจัยที่สร้างความชอบธรรมให้ คร.ปรีดี ได้เป็นอย่างดี

จากสภาพการณ์ในขณะนั้นจะเห็นได้ว่า คร.ปรีดี นั้นสามารถที่จะดำรงตำแหน่ง นายกรัฐมนตรีได้ แต่เนื่องจากความจำเป็นที่จะต้องดำเนินการเกี่ยวกับการเจรจากับ สหรัฐอเมริกาและอังกฤษทำให้ คร.ปรีดี พิจารณาว่า ผู้ที่จะมีความเหมาะสมที่จะดำรง ตำแหน่งนายกรัฐมนตรีก็คือ ม.ร.ว.เสนีย์ ปราโมช ทั้งนี้เพราะท่านเป็นที่ยอมรับใน ต่างประเทศ โดยเฉพาะสหรัฐอเมริกาและอังกฤษเป็นอย่างดี

ในแง่ของการกลับเข้าสู่อำนาจทางการเมืองนั้นนับได้ว่าจากการดำเนินการตาม แนวอุดมการณ์ชาตินิยม ในฐานะผู้นำขบวนการเสรีไทย ทำให้ คร.ปรีดี สามารถกลับ เข้ามามีอำนาจในทางการเมืองได้เป็นผลสำเร็จซึ่งแตกต่างกับจอมพล ป. ซึ่งก็ดำเนินการ โดยยึดแนวทางชาตินิยมเช่นกัน แต่เป็นไปในอีกแนวทางหนึ่งกลับประสบกับวิกฤตการณ์ แห่งความชอบธรรมทางการเมือง จนทำให้ต้องพ้นจากวงจรของอำนาจทางการเมือง ไปในขณะนั้น และปรากฏการณ์ทางการเมืองที่เกิดขึ้นอย่างเห็นได้ชัดในขณะนั้นก็คือ การต่อสู้ช่วงชิงอำนาจทางการเมืองระหว่างผู้นำพลเรือนกับผู้นำฝ่ายทหาร ที่น่าสนใจ เป็นอย่างมากและเป็นที่น่าเสียดายว่าผู้นำฝ่ายพลเรือนไม่สามารถนำเอาความได้เปรียบ เหล่านั้นมาเป็นเครื่องรักษารัฐานอำนาจของตน มิฉะนั้นแล้วโฉมหน้าของการเมืองไทย อาจจะเปลี่ยนแปลงไปจากปัจจุบันหรืออย่างน้อยระยะเวลาที่ผู้นำฝ่ายพลเรือนจะสามารถ มีอำนาจทางการเมือง ก็จะได้ยืนยาวขึ้นอีกระยะหนึ่ง ซึ่งก็หมายถึงการที่ คร.ปรีดีจะ สามารถมีอำนาจทางการเมืองได้อีกช่วงระยะเวลาหนึ่ง และอาจกล่าวได้ว่าระหว่าง คร.ปรีดี และจอมพล ป. นั้น คร.ปรีดี มีข้อจำกัดในด้านการรักษาอำนาจทางการเมือง มากกว่าเพราะอย่างน้อย หาก คร.ปรีดี นำเอาขบวนการเสรีไทยมาใช้ประโยชน์ทาง การเมืองภายหลังที่ตนกลับเข้ามามีอำนาจทางการเมืองแล้ว อาจจะกล่าวได้ว่าจะทำให้ คร.ปรีดีสามารถมีอำนาจได้ยืนยาวกว่าเดิมอย่างแน่นอน

จากสภาวะการดังกล่าวจึงทำให้ปรากฏการณ์ทางการเมืองของไทยกลับเข้าสู่แบบเดิม กล่าวคือ ผู้นำฝ่ายทหารสามารถกลับเข้ามามีอำนาจทางการเมืองในยุคนสมัย ต่อ ๆ มา จนทำให้เป็นที่น่าเสียดายว่าหาก คร.ปรีดีได้เปลี่ยนรูปการจจัดองค์กรของ ขบวนการเสรีไทยมาเป็นพรรคการเมืองหรือกองกำลังติดอาวุธเป็นเครื่องสนับสนุนตนเอง และฝ่ายพลเรือนแล้ว การรัฐประหาร ปี พ.ศ. 2490 ก็ไม่น่าจะเกิดขึ้น และอำนาจ

ทางการเมืองก็อาจจะตกมาอยู่กับผู้นำฝ่ายพลเรือนมาจนถึงปัจจุบันก็เป็นไปได้ ซึ่งถ้า
คร.ปรีดีสามารถทำสำเร็จก็เท่ากับท่านสามารถเปลี่ยนแปลงปรากฏการณ์ทางการเมือง
ของเมืองไทยจากผู้นำฝ่ายทหารมาสู่ฝ่ายพลเรือนได้เป็นผลสำเร็จ.